

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE



BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PROMĚNY OBJEKTŮ PIVOVARŮ V 19. A 20. STOLETÍ

PETRA MASOPUSTOVÁ

LIBEREC, 2011

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie

Studijní program: Historická studia

Studijní obor: Kulturněhistorická a muzeologická studia

PROMĚNY OBJEKTŮ PIVOVARŮ V 19. A 20. STOLETÍ

**THE TRANSFORMATIONS OF THE BREWERY BUILDINGS IN
19TH AND 20TH CENTURY**

Bakalářská práce: 11-FP-KHI-037

Autor:

Podpis:

PETRA MASOPUSTOVÁ

Adresa:

Pazderkova 869

46006 LIBEREC

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Konzultant: prof. arch. Tomáš Šenberger, CSc.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
89	0	48	0	10	48

V Liberci dne: 24. 6. 2011

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Název práce: Proměny objektů pivovarů v 19. a 20. století
Jméno a příjmení autora: Petra Masopustová
Osobní číslo: P07000460

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 24. 06. 2011

.....
Petra Masopustová

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat pracovníkům KVK v Liberci, SOkA v Liberci, SOkA v Semilech, SOA Zámorsk, SOA Litoměřice (pobočka Děčín-Podmokly), Národního památkového ústavu v Liberci, Muzea Českého ráje v Turnově, Severočeského muzea v Liberci, Muzea ve Frýdlantu a zaměstnancům městských a stavebních úřadů ve Frýdlantu a Hodkovicích nad Mohelkou za poskytnutou pomoc při hledání materiálů a literatury. Děkuji své rodině a blízkým přátelům za jejich podporu a zájem.

Ze všeho nejvíce děkuji své vedoucí bakalářské práce PhDr. Miloslavě Melanové za cenné rady a připomínky.

ANOTACE

Hlavním záměrem mé bakalářské práce bylo popsat proměny objektů pivovarů po jejich stavební a účelové stránce. Pomoci mi k tomu měly čtyři příkladové pivovary nacházející se ve Frýdlantu, v Hodkovicích nad Mohelkou, v Malém Rohozci a ve Svijanech. Práce je rozšířena o dějiny pivovarnictví a stručnou historii obcí, v níž se zmíněné pivovary nalézají. Stavební změny budov a jejich následné využití zaznamenává dochovaný archivní materiál, regionální literatura a jiné odborné práce.

Klíčová slova: Pivovar, sladovna, varna, hvozď, kombinované průmyslové objekty, Frýdlant, Hodkovice nad Mohelkou, Malý Rohozec, Svijany, 19. – 20. století.

DIE ANNOTATION

Das Ziel meiner Bachelorarbeit war, die Transformation der Brauereien bezüglich ihrer Struktur und Aufgabe darzustellen. Dies sollte mit Hilfe von der vier Musterbrauereien in Frýdlant, Hodkovice nad Mohelkou, Malý Rohozec und Svijany nachgewiesen werden. Die Arbeit umfasst auch die Geschichte des Bierbrauens und die kurze Geschichte der Orten, in denen sich die betreffende Brauereien befinden. Bauänderungen und folgende Verwendung der Anlagen sind in den erhaltenen Archivmaterialien, Heimatdichtung und in anderer wissenschaftlichen Arbeiten eingetragen.

Schlagwörter: Brauerei, Mälzerei, Sudhaus, Malzdarre, kombinierte Industriebauanlagen, Frýdlant, Hodkovice nad Mohelkou, Malý Rohozec, Svijany, 19. – 20. Jahrhundert.

THE ANOTATION

The aim of my Bachelor thesis was to describe the transformation of breweries in terms of structure and purpose of the facilities. I used four breweries located in Frýdlant, Hodkovice nad Mohelkou, Malý Rohozec and in Svijany as supporting examples. The thesis also contains history of brewing and a brief history of the towns referred to as locations of the breweries. Construction changes of the facilities and their subsequent use are recorded in remaining archival materials, regional literature and other papers.

Keywords: Brewery, malt house, brewhouse, malt kiln, combined industrial buildings, Frýdlant, Hodkovice nad Mohelkou, Malý Rohozec, Svijany, 19th – 20th century.

OBSAH:

1. Úvod	s. 7
2. Rozbor pramenů a literatury	s. 8
2.1 Rozbor literatury	s. 8
2.2 Rozbor pramenů	s. 9
3. Historie pivovarnictví v českých zemích	s. 11
4. Základní úvod do průmyslového dědictví	s. 18
5. Architektura průmyslových budov sledované doby	s. 20
6. Stavební vývoj pivovarů v českých zemích	s. 22
7. Jednotlivé části pivovaru	s. 25
7.1 Sladovna	s. 25
7.2 Pivovar	s. 27
8. Pivovar ve Frýdlantu (historie)	s. 29
8.1 Stavební vývoj	s. 33
9. Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou (historie)	s. 36
9.1 Stavební vývoj	s. 38
10. Pivovar v Malém Rohozci (historie)	s. 40
10.1 Stavební vývoj	s. 42
11. Pivovar ve Svijanech (historie)	s. 45
11.1 Antonín Kratochvíle (IV.)	s. 49
11.2 Stavební vývoj	s. 50
12. Závěr	s. 52
13. Seznam použitých zkratk	s. 54
14. Seznam použité literatury, pramenů a internetových zdrojů	s. 55
15. Seznam příloh	s. 58
16. Přílohy	s. 62

1. Úvod

Hlavním cílem mé bakalářské práce je sledování proměn objektů pivovarů. Pro tento účel jsem si vybrala čtyři příkladové pivovarské komplexy na Liberecku. Těmi konkrétními výrobny piva jsou pivovary – ve Frýdlantu, Hodkovicích nad Mohelkou, Malém Rohozci a Svijanech. První dva ze zmíněných podniků již nejsou v provozu, zatímco další dva patří mezi vyhlášené pivovary do současnosti.

Každý pivovar, ať už svůj účel ztratil či stále pivo vaří, má svou vlastní historii, zejména po stavební stránce. Mým úkolem je tedy shromáždit dostupné informace a sestavit historický a zejména stavební příběh jednotlivých pivovarů.

Pivo je již od dávných časů spojováno s českou národní identitou. Od středověku patřilo mezi základní potraviny, které sloužily k potěše i k posílení obyčejných lidí. Pro pivovarníky (dříve majitele právovárečných domů) bylo velkým zdrojem příjmů. To byl zřejmě hlavní důvod pro postupné zvyšování výroby piva, až došlo k úplnému zprůmyslnění tohoto oboru.

V současnosti můžeme na území České republiky nalézt obrovské množství průmyslových objektů. Velká část již ztratila své využití a dnes slouží jinému účelu. Hojnost výrobně-technických staveb se vysvětluje významným hospodářským postavením zemí Koruny české v celé habsburské říši. České země mají velký podíl na rozvoji techniky a výstavbě průmyslových budov.

2. Rozbor pramenů a literatury

2.1 Rozbor literatury

Literatura věnovaná pivovarnictví je spíše populárně naučná než odborná. Většina knih vyšla až ve 21. století. Stěžejním dílem pro mou práci byla publikace Ladislava Chládky *Pivovarnictví*, ze které jsem čerpala především do kapitoly o historickém vývoji pivovarského průmyslu. Pro 20. století jsem použila knihu *Pivovarství českých zemí* od Antonína Kratochvíle, která se dá zařadit mezi práce odborné. Následující díla, ze kterých jsem doplnila další části věnované pivovarnictví, případně samotným pivovarům jsou *Velká česká pivní kniha* Zdeňka Susy a *Abeceda piva* od Hany Večerkové a Jana Kisse. Podstatné jsou také *Naše pivovary na dobových pohlednicích* vzniklé ve spolupráci Miroslava Angera a Pavla Jáklů. Život Antonína Kratochvíle je zmíněn v knize L. Soukupové a F. Frantíka, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*.

Dále jsem využívala práce, které se věnují dějinám obcí a měst, a také jednotlivých pivovarů. Nejprve bych zmínila vlastivědné práce, ze kterých značná část knih o městech vychází. Jsou to díla od Julia Helbiga *Beiträge zur Geschichte der Stadt und Bezirkes Friedland i. B. I-IV* (vydaná mezi léty 1892-1895) a *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land.* od Antona Franze Ressela (vydaná mezi léty 1903-1905). Pro všechny pivovary jsem prošla prací Karla Kuči, ve kterých se zabývá dějinami obcí, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Pivovar Svijany se nachází v blízkosti svijanské tvrze, stejně jako pivovar ve Frýdlantu, který je v podzámčí, pivovar Malý Rohozec je součástí někdejšího zámku. Bylo tedy důležité nahlédnout do publikací, které se hrady a zámky zabývají. Za všechny bych zmínila dílo Rudolfa Anděla *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*. Příběh Clam-Gallasovského pivovaru je popsán v práci sepsané kolektivem autorů pod vedením Rudolfa Anděla a Romana Karpáše *Frýdlantsko: minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*. Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou je v literatuře týkající se tohoto městečka zmíněn jen okrajově. Za všechny práce o Hodkovicích n. M. uvádím publikaci *Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky* od Karla Havlíka.

Významným informačním zdrojem mi také byly publikace věnované architektuře a průmyslovým objektům. Předně to byla *Stavební kniha 2007* věnovaná českým a moravským pivovarům, která vznikla především díky studiím pracovníků Výzkumného centra průmyslového dědictví při ČVÚT. Základní prací pro průmyslové budovy je pak dílo Lukáše Berana a Vladislavy Valchářové *Industriál Libereckého kraje: technické stavby a průmyslová architektura*. V *Technických památkách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, jejichž editorkou je Hana Hlušíčková, jsem našla příspěvek věnovaný pivovaru v Hodkovicích nad Mohelkou. *Dějiny českého výtvarného umění* obsahující studie Jindřicha Vybírala zabývající se inženýrskou a průmyslovou architekturou a práce Radomíry Sedlákové *Stavební slohy v Česku* mi poskytly informace k architektuře budov. Základním dílem o stavebních památkách byla publikace Jaroslava Herouta *Jak poznávat kulturní památky*.

2.2 Rozbor pramenů

Zkoumané prameny se nacházely v několika institucích. Předně to jsou archivy, SOA Litoměřice – pobočka Děčín-Podmokly, SOkA Liberec, SOkA Semily, SOA Zámorsk.

Archivní fondy, které jsem prošla, obsahovaly mnoho cenných materiálů. V pobočce SOA Litoměřice (Děčín-Podmokly) jsem studovala fond *Velkostatek Frýdlant*, který zahrnoval i část věnovanou pivovaru. Především se jednalo o stavební plány a účetnictví. Ve stejném archivu se nachází také fond *Velkostatek Svijany* obsahující velmi malou část plánů k pivovaru, které se týkají výměny strojů. V SOkA Liberec jsem využila fondy *OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda*, kde jsou další stavební projekty pivovaru a fond *Obchodní a živnostenská komora v Liberci, Firemní rejstřík osob – Antonín Kratochvíle*, ve kterém jsou doklady o pivovaru Svijany. V SOkA Semily jsem našla fond *Archiv obce Malý Rohozec, stavební záležitosti (pivovar), 1921-26*, kde se nachází plány ke stavebním úpravám v daných letech. Nejpodstatnější fond k Malému Rohozci jsem našla v SOA Zámorsk (*Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949*). Tento fond obsahuje stavební plány, zmínky o pivovaru v tiskovinách apod.

Základním materiálem pro mou práci byly stavební projekty (krom archivních plánů jsem je našla na stavebních či městských úřadech – MÚ Frýdlant a Stavební úřad Hodkovic n. M., u Svijan jsou nedostupné), ale také samotná vyobrazení pivovarů. Ta

najdeme v podobě fotografií, pohlednic či grafických listů. Dnes jsou uloženy převážně v Severočeském muzeu v Liberci. Výpovědní hodnotu mají také reklamní materiály pivovarů – za starších jsou to např. etikety (pivety). Zajímavé jsou současné reklamy, většinou v podobě webových stránek.

Mimo již zmíněné prameny jsem využila i pramenů narativních. Patří mezi ně kroniky obcí a měst. Nejdůležitější pro mě byla *Pamětní kniha obce Svijan* od rodáka Jana Prouška, která je rukopisem a vznikala od roku 1888. Uložena je v SOkA Liberec a také si ji můžeme prohlédnout na webových stránkách obce Svijany, kde je kompletně naskenována (<http://kronika.obecsvijany.cz/>). Jsou v ní zmíněny dějiny Svijan a část historie Malého Rohozce. Dějinné události Hodkovic nad Mohelkou a tamějšího pivovaru jsou obsahem *Kroniky Hodkovic nad Mohelkou II* pro léta 1895-1931 (SOkA Liberec), respektive jejího volného překladu z německého do českého jazyka. Kroniku jsem využívala s přihlédnutím k německému originálu, který je též uložen v SOkA Liberec.

3. Historie pivovarnictví v českých zemích

Pivovarnictví v českých zemích má dlouhodobou historii. Chmele pro výrobu piva využívali již Slované žijící na našem území. Vaření chmelového nápoje bylo zcela běžnou domácí prací až do konce 9. století. Mohl ji provádět kdokoli, kdo měl potřebné suroviny a znalosti. Právě na konci 9. století se pivo stalo předmětem obchodu.¹ I v tomto případě probíhala výroba piva téměř kdekoli. Vařilo se v domácnostech, klášterech, hradištích či na šlechtických sídlech.²

Při domácí výrobě se pivo vařilo v kotlích nad malým ohništěm a v malých várkách, kvašení probíhalo v komorách. Kláštery a stejně tak i šlechtická sídla měly samostatnou budovu sloužící pro účely vaření piva. Při městském vaření piva se rozlišovaly dva druhy domů, které sloužily k tomuto účelu. V domě nákladnickém se vyráběl slad a v domě právozárečném samotné pivo.³

Prvenství, které souvisí s povolením k vaření piva, měly církevní instituce. První písemná zmínka o právozárečném domu u nás pochází z roku 993. Tento právozárečný dům se nacházel poblíž mužského kláštera v Břevnově, který byl založen knížetem Boleslavem II. Dalším známým písemným dokladem je Nadační listina kolegiátní kapituly při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě z roku 1088, která je obsahem listiny krále Vratislava II. z roku 1091. Tento doklad ukládal poddaným vyšehradské kapituly platit desátek z pěstování chmele.⁴ O církevních „pivovarech“ toho víme velmi málo.

Od 13. století docházelo k zakládání měst a s tím i k rozvoji řemesel, se kterým souviselo také pivovarnictví. V této době bylo nejdůležitější právě měšťanské vaření piva. Města získávala své výsady – privilegia. Jednou takovou výsadou bylo i právo zárečné, které zavedl Václav II. Nejprve je získávala města královská, poté i poddanská. Toto privilegium bylo ve středověku jedním z nejvýnosnějších práv. Nebylo udělováno jednomu občanu, nýbrž městu. Výroba piva byla považována za živnost, která přinášela největší výnosy. Proto

¹ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 31.

² Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 49.

³ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 36.

⁴ Tamtéž, s. 33.

existovalo další potřebné právo, aby stejná živnost nebyla vykonávána v blízkém okolí – právo mílové. Tato výsada znamenala, že v okolí městských hradeb nesmělo být zastáváno stejné řemeslo v okruhu asi deseti kilometrů, tedy jedné míle.⁵ Toho, kdo toto privilegium porušil, čekal tvrdý trest. Přišel o všechna svá práva v daném městě a ještě musel zaplatit pokutu. Ve 13. století vznikaly měšťanské pivovary. Nejprve se výroba uskutečňovala ve várečných a právovárečných domech. Později se produkce musela přenést do samostatných prostor, určených přímo k samotné přípravě. Archetypem se staly pivovary, které byly součástí radničních domů. Dále to byly výrobní zřizované v městské zástavbě. Takovéto domy se vyznačovaly honosným průčelím a vlastní výrobní se nacházela v zadní části budovy.⁶ Právovárečníci se během 14. a 15. století začali sdružovat. Zřizovali společné tzv. městské pivovary,⁷ které tak byly lépe vybaveny. Již se tedy nevařilo v domácnostech, ale v prostorách k výrobě piva určených. Pro šlechtu bylo zakázáno pivo do měst dovážet a mohla ho vyrábět jen na svých sídlech.

Zajímavé je, že ve středověku se výroba sladu považovala za řemeslo, ale vaření piva ani jeho další výroba ne. Zřejmě z tohoto důvodu se pivovarníci nesdružovali do cechů.⁸ Produkci sladu i piva měl vždy na starosti sládek, který byl označován jako „pan starý“. Na pomoc měl k ruce pana podstaršího zvaného „sekyra“, tovaryše (nejmladší z nich byl zván „chlapečkem“) a pivovarské chasníky, tzv. „slad’áky“.⁹ Většinou se jednalo o cechovně organizované řemeslníky (sladovnictví bylo cechovním řemeslem), kteří byli vyučení ve specifickém výrobním prostředí. S produkcí piva souvisela celá řada řemesel – např. bečváři, kteří vyráběli sudy, dále šenkýři, kteří se podíleli na distribuci. Stejně tak byl rozdělen celý výrobní proces mezi několik specializovaných řemesel.¹⁰ Ve středověkém pivovaru mohly pracovat též ženy. Ty, které se staraly o mytí sudů, byly nazývány „sudomylky“. A tzv. báby „kvasničárky“ roznášely zbylé kvasnice k prodeji. Pokud k pivovaru patřila vlastní sladovna,

⁵ Tamtéž, s. 36.

⁶ M. Anger, P. Jákl, *Naše pivovary na dobových pohlednicích*, Jilemnice 2004, s. 10.

⁷ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 36.

⁸ Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: *Stavební kniha 2007*, Brno 2007, s. 50. Jedná se o ty, kteří již pracovali s hotovým sladem. Ti už nebyli považováni za řemeslníky v tomto oboru.

⁹ Výrobci sladu byli v oboru pivovarnictví jediní řemeslníci, kteří se sdružovali v ceších.

¹⁰ Tamtéž, s. 50.

pracovali zde také „hvozdi“ neboli „čoudi“ (topiči ve hvozdu) a „vidrovníci“, kteří dřevěnou lopatou přehazovali klíčící ječmen.¹¹

Monopol tzv. „hájemství“ (práva mílového) platil pouze do počátku vlády Vladislava Jagellonského.¹² V té době šlechta začala s budováním svých vlastních pivovarů.¹³ S tímto rozhodnutím vrchnosti započaly spory o právo várečné. Měšťané, jimž výroba piva přinášela velké zisky, se ohrazovali proti tomu, aby šlechta měla svůj pivovar ve stejném městě, a v některých případech jim nechtěli prodat právovárečný dům. Pokud si již někdo ze šlechtického stavu nějaký dům pořídil, musel platit vysoké dávky městské radě. Tyto pře se vyřešily až na panském sněmu roku 1497, na kterém bylo vyneseno, že pod pokutou dvaceti hřiven stříbra se musí zrušit všechny pivovary načerno postavené v posledních třiceti letech. Toto řešení však nemělo dlouhého trvání a tak konečný verdikt padl roku 1517, kdy došlo k sepsání Svatováclavské smlouvy. Ta potvrzovala šlechtické vaření piva, ale zakazovala jim přivážet pivo na výroční trhy. Dále bylo zavedeno tzv. „propinační právo“, které bylo vyhrazeno třem stavům – panskému, městskému a duchovnímu. Mělo zabránit dalšímu rozšiřování pivovarů. Této výsady využívala zejména šlechta, která svým poddaným nařizovala koupi jejího piva.¹⁴ Díky budování panských pivovarů došlo k některým úpadkům pivovarů městských. Třicetiletá válka a konfiskace majetku revoltující české šlechty napomohla oslabit silné postavení pivovarnictví v českých zemích. Po roce 1648 docházelo k rušení některých právovárečných domů a postupně se začaly budovat větší pivovarnické provozy.

Po celé období novověku stále převládala jednoduchá řemeslná výroba, i přesto že docházelo k menším inovacím. Stavebně nejrozšířenější byl pivovar s obdélným půdorysem a sedlovou střechou. Ale již v raném novověku bylo možné vidět složitější stavební prvky, zejména v půdorysech. Jednalo se o čtyřkřídlou dispozici uzavírající nádvoří nebo o dvoukřídlou dispozici na sebe kolmých křídel.¹⁵ Dobovému stylu se poddávala městská i venkovská architektura. Nejprve se na našem území rozšířila renesanční podoba staveb.

¹¹ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 36.

¹² Tamtéž, s. 36.

¹³ Tamtéž, s. 38.

¹⁴ Tamtéž, s. 38.

¹⁵ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: *Stavební kniha 2007*, Brno 2007, s. 53.

Symbolem městského renesančního pivovarství se stala právovárečná vrata, která byla uzpůsobena tak, aby skrz ně mohl vjet do pivovarského areálu povoz s koňmi.¹⁶ V této době byly sladovny stále samostatnými výrobními jednotkami. Stávaly především na okrajích měst z důvodů častých požárů. V době baroka se součástí panských sídel stávají budovy pivovarů, z nichž značná část stojí dodnes. Autory projektů se stali významní architekti doby. Pivovary sloužily také k reprezentaci vyšší vrstvy tehdejší společnosti.

Na konci 18. století Josef II. vydal dva dekrety, které zakazovaly dovoz piva do měst, kde jiný pivovar stál. Jelikož nebyl tento zákaz dodržován všemi spotřebiteli chmelového moku, došlo 28. ledna 1788 k definitivnímu zrušení mílového práva a 29. května 1788 byl povolen dovoz piva i z jiných měst. Díky tomuto dekretu však bylo nuceno několik pivovarů zrušit svou produkci.¹⁷ Od druhé poloviny 18. století docházelo ke zdokonalování technologie výroby. Postupně se začínalo využívat strojů (z počátků ještě na ruční pohon) sloužících k dané činnosti.¹⁸ K udržení stálé teploty vhodné k dokvašení piva bylo ještě stále využíváno tzv. ledaření. Do prostor sousedících se sklepením byl transportován led z blízkých rybníků. Tyto „lednice“ měli svůj odtokový kanál, aby se zde neshromažďovala voda.

V 19. století měl stát oprávnění dohlížet na vaření piva. Dohled nad dodržováním předpisů měla tzv. finanční stráž, která bývala ozbrojená a uniformovaná.¹⁹ V první polovině 19. století byly pivovary budovány v novém stavebním slohu – klasicismu. Od čtyřicátých let 19. století docházelo k další modernizaci sladoven a pivovarů. Začaly se stavět stojaté hvozdy,²⁰ přešlo se na spodní kvašení a k výrobě se využívalo parních strojů. Díky novým technologickým pokrokům docházelo k modernizaci pivovarů. Ty byly spojeny se stavebními úpravami. Největší novinkou se stalo vaření parou, jehož podmínkou bylo postavení parních kotlů a kotelen. Ve velkých pivovarech se stavěly kotelny dvě. Jedna s nízkým tlakem na sytou páru pro vaření a druhá s vysokým tlakem a přehřátou parou pro parní stroje.²¹ V průběhu let 1860–1910 došlo k založení velmi dobře technicky zařízených pivovarů.

¹⁶ Tamtéž, s. 53.

¹⁷ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 39.

¹⁸ Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 56.

¹⁹ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 46.

²⁰ viz níže

²¹ Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 59.

Další změny souvisí s legislativou. Právní změny totiž povolily výstavbu nových pivovarů a tím docházelo k rušení pivovarů malých. Začaly se zakládat pivovary akciové, družstevní a společenské. Rok 1868 přinesl prvenství českým zemím, když byla založena první pivovarská škola středoškolského typu, z celého Rakouska – Uherska. O pět let déle již byla veřejná a nesla název První veřejná sladovnická škola.²² Roku 1873 byl založen Spolek pro průmysl pivovarnický v Království českém. Jeho úkolem bylo hájit zájmy pivovarského průmyslu.²³ O třináct let později vznikla Jednota k založení a udržování ústavu pro průmysl pivovarnický v Čechách, který svou činnost započal o pouhý rok později.²⁴

Přechod na parní provoz (v českých zemích cca ve třicátých letech 19. století) znamenal rekonstrukci mnoha starších pivovarů. Nejčastěji byly modernizovány sladovny, a to stojatým vzdušným hvozdem.²⁵ Další inovace potřebovaly přístavby a tím vznikal problém s místem. Toto byl další důvod, který vedl k zániku několika pivovarů. Výstavba průmyslových pivovarů znamenala vybudování výrobního provozu a jeho následné zařízení strojním a technologickým vybavením.²⁶

Vzorem těchto pivovarů se staly zahraniční areály v západní Evropě (Německo, Holandsko, apod.). Majitelé se nechali inspirovat architektonickou stránkou i uspořádáním budov. Vyvrcholením tohoto období se stalo dokonalejší technologické vybavení, které potřebovalo vlastní prostory. Pivovar je stavěn samostatně či v omezených případech společně se sladovnou.²⁷

V letech 1911–1912 došlo k větší výrobě piva v přibližně 650 pivovarech. Jejich výroba byla v době první světové války omezena. Všichni bojeschopní muži museli na frontu, tažná zvířata, která byla určena k rozvozu piva, byla zabrána a měděné, mosazné či bronzové předměty byly konfiskovány armádou. Počet pivovarů klesl na 526. Výroba piva byla také

²² A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 10.

²³ Tamtéž, s. 9.

²⁴ Tamtéž, s. 9.

²⁵ Tamtéž, s. 18.

²⁶ Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 61.

²⁷ Tamtéž, s. 62.

ovlivněna nedostatkem surovin, např. ječmene, jehož přiděl do výroby určoval ministerský výnos ze dne 26. srpna 1915.²⁸ V době první světové války byl pak slad nahrazován cukrem, medem, řepou a dalšími ingrediencemi.

Po založení Československé republiky bylo otevřeno přibližně 30 nových pivovarů. Největší export byl do Německa, ale české – respektive československé pivo – bylo z malé části dováženo i do Afriky či Indie. Spolek vzniklý roku 1873²⁹ byl přejmenován, nejdříve na Spolek pro průmysl pivovarský v Čechách a později na Spolek pro průmysl pivovarský v republice Československé (jeho členem byl např. i Antonín Kratochvíle II., první majitel pivovaru Svijany z rodiny Kratochvílů).³⁰ Hospodářská krize, která zasáhla československou republiku počátkem třicátých let, napomohla poklesu několika pivovarů. Pivovarnickému průmyslu neprospěla ani druhá světová válka. Když došlo po mnichovské dohodě dne 30. září 1938 k odtržení pohraničí, ztratil český pivovarský průmysl svou základnu pro výrobu piva, která se nacházela v Sudetech. České pivo se hojně vyváželo do zahraničí, ale po vyhlášení Sudet přestala značná část pivovarů své výrobky exportovat.

Na konci druhé světové války došlo ke změnám, které se dotýkaly majitelů pivovarů. Především se jednalo o vlastníky s německou příslušností. Ti byli díky Dekretům prezidenta republiky odsunuti z českého území a jejich majetky byly zabrány státem. Tzv. Benešovy dekrety jsou dokumenty, které přijala exilová vláda v Londýně. Zabývají se úpravou a vytvořením správy země, ale také konfiskací majetku Němců a Maďarů. Na konci čtyřicátých let byl založen celostátní pivovarský útvar „Československé pivovary, národní podnik“ se sídlem v Praze. Vytvoření tohoto orgánu předcházelo následnému znárodnování. Roku 1948 došlo k ustavení 22 národních podniků, ve kterých byly sdruženy pivovary v jednotlivých regionech. Pro každou oblast byl vybrán jeden vedoucí pivovar, který sdružoval všechny ostatní regionální pivovary. K dalším změnám došlo až roku 1960, kdy byly zavedeny kraje a tak vzniklo osm národních podniků, v nichž byly soustředěny pivovary na území celého kraje. V době komunismu v Čechách nebyla taková potřeba věnovat finanční prostředky na rekonstrukce pivovarů a tak většina z nich byla velmi zastaralé zařízení.

²⁸ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 19.

²⁹ Spolek pro průmysl pivovarnický v Království českém.

³⁰ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 22.

Po roce 1989 došlo k politickým a hospodářským změnám. V tuto dobu na českém území pivo vařilo 71 pivovarů. Na začátku ledna 1990 byl zrušen koncern Pivovary a sladovny, ze kterého vzniklo 12 státních pivovarských podniků,³¹ a také začal proces restitucí, který byl díky zákonům značně složitý.³² Restituce měly zmírnit majetkové křivdy a tak bylo mnoho pivovarů navraceno šlechtickým rodům.³³ Následná privatizace se pak dá rozdělit do dvou etap - fáze tzv. Malé privatizace a tzv. Velké privatizace. Pivovarský průmysl spadá až do té druhé fáze, protože Velká privatizace měla za úkol privatizovat střední a větší podniky, především ty z průmyslové oblasti. V první vlně velké privatizace bylo Ministerstvem pro správu národního majetku a jeho privatizaci schváleno 14 akciových společností pivovarských a 2 sladařské.³⁴ Značná část pivovarů se stala součástí tzv. Joint-Venture. Jedná se o spolupráci domácích a zahraničních firem. Ve většině případů spolu tvoří akciové společnosti do dnes.

³¹ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 145.

³² L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 55.

³³ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 146.

³⁴ Tamtéž, s. 147.

4. Základní úvod do průmyslového dědictví

Industriální dědictví se skládá z pozůstatků (hmotné) průmyslové kultury, které vykazují historické, technologické, sociální, architektonické či vědecké hodnoty. Jedná se o různé stavby, strojní zařízení a místa, na kterých jsou zpracovávány suroviny nebo na kterých dochází k samotné výrobě. Řadí se sem vše, co má souvislost s průmyslovou výrobou (tzn. nejen samotné výrobní objekty, ale také správní budovy, tovární kolonie, navazující dopravní infrastruktura a všechny další objekty a stavby zřízené za účelem průmyslové výroby). Velmi významnou skupinu staveb však tvoří také tzv. protoindustriální objekty, jako jsou vodní mlýny, pily, železné hutě, řada vesnických technických zařízení (stoupy, pazderny atd.), ale také vlastní pivovary. Pro ně je charakteristický přechod od řemeslného k průmyslovému výrobnímu způsobu.

Zde se dostáváme k pojmu „technická památka“. Tento druh staveb můžeme rozdělit podle výrobních odvětví. Například technické památky z oblasti hornictví a hutnictví, památky textilní nebo sklářské výroby, vodárenské objekty atd.³⁵ Někdy sem bývají řazeny také budovy sloužící k zemědělské a hospodářské činnosti.

Objekty průmyslového dědictví můžeme rozdělit podle mnoha hledisek, například z hlediska časového (chronologicky) či podle účelu. Z hlediska času se dělí na objekty industriálního a protoindustriálního období. Industriální etapa se počítá od průmyslové revoluce, tzn. na našem území zhruba od přelomu 18. a 19. století. Přibližně z 90 % byly tyto objekty vázány na přírodní zdroje.

Z hlediska účelu můžeme rozdělit objekty na jednoúčelové, víceúčelové a kombinované. Jednoúčelové budovy můžeme charakterizovat jako „schránku“, která slouží k ukrytí výrobního zařízení. Zde probíhá základní úprava surovin a v zásadě slouží tyto typy staveb pro těžký průmysl. Mezi příklady jednoúčelových objektů můžeme zařadit pece, těžní věže, přehrady atp.³⁶ Víceúčelové stavby mohou sloužit různým fázím výroby nebo i různým druhům výrob. Charakteristické je to zejména pro lehký průmysl. Typickým příkladem jsou

³⁵ J. Herout, *Jak poznávat kulturní památky*, Praha 1986, s. 28-30.

³⁶ T. Šenberger, *Architektura industriálních staveb*, s. 16-17.

textilní továrny, které velmi často měnily účel (přádelny, tkalcovny, mykárny atd.). Ve stavbách tohoto typu je důležitá práce člověka na strojním zařízení. Výrobní proces je prováděn prostřednictvím výrobních linek, které jsou obsluhovány lidmi. Budovy sloužící lehkému průmyslu tvoří zpravidla různé typy přízemních hal či výrobních budov pravidelného (obvykle obdélníkového) půdorysu, tzv. etážovek.³⁷ Spojením jednoúčelových a víceúčelových provozů vznikají tzv. kombinované objekty. V takových případech je hlavní výrobní jednotkou jednoúčelová stavba, ke které přiléhají pomocné (víceúčelové) budovy. V těchto komplexech budov dochází například ke zpracování potravinářských surovin.³⁸ Mohou to být cukrovary, sladovny či pivovary, kterým se bude věnovat má práce.

Právě průmyslová revoluce značně zasáhla do architektonické podoby výrobně-technických budov. Ačkoliv se mohlo zdát, že užitkové stavby nejsou součástí „vysoké architektury“,³⁹ opak je pravdou. Zejména při výstavbě nových objektů v industriálním období často dochází k recepci slohového tvarosloví historismu s ryze technickým účelem. Architektura těchto budov tak v některých případech plní reprezentativní funkci. V této souvislosti je třeba zmínit, že nemálo významných průmyslníků bylo povýšeno do šlechtického stavu. Industriální objekty tak tvoří součást jejich sebereprezentace. Především v první polovině 19. století můžeme vidět blízkost užitkových (tzv. Nutzbau) a reprezentativních (Prachtbau) budov.⁴⁰ Po dlouhou dobu se na průmyslových budovách objevují prvky klasicismu a historismu, ale na přelomu 19. a 20. století do tehdejší průmyslové architektury proniká secese.⁴¹

³⁷ Tamtéž, s. 17.

³⁸ Tamtéž, s. 17.

³⁹ J. Vybíral, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890-1938 IV./1*, s. 181.

⁴⁰ J. Vybíral, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III./1*, s. 61.

⁴¹ J. Vybíral, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: *Dějiny českého výtvarného umění 1890-1938 IV./1*, s. 185.

5. Architektura průmyslových budov sledované doby

Již od sklonku 18. století upadá dynamičnost barokní architektury. Pojetí staveb se postupně vrací k antickým představám a vzniká tak nový stavební sloh zvaný klasicismus. Ten klade především důraz na symetrii a pravidelnost. Klasicistní styl sloužil zejména k výstavbě nových šlechtických obydlí a k úpravě vznikajícího typu měst, která jsou dodnes označována jako lázeňská.⁴²

V souvislosti s přechodem na tovární výrobu v první polovině 19. století se zvýšila poptávka po vhodných budovách k tomuto účelu. Výrobně-technické objekty, do kterých se postupně přesouvala veškerá produkce, se tak dostaly do styku s historickým jádrem měst. Díky tomu vzrostl zájem o vzhled továren a dalších průmyslových budov.

V druhé polovině 19. století dochází k přestavbám a modernizacím již postavených sídel a dalších objektů. K proměnám budov se používalo historizujících slohů, které se doboví architekti snažili zdokonalit. S purizačními tendencemi přišla značná část dochovaného stavebního fondu o ztrátu své autentické podoby.⁴³ Na druhou stranu se díky stavebním úpravám zvýšil zájem o památkovou péči. Nejoblíbenější nápodobou starého slohu se stala novorenesance. V tomto duchu bylo přestavěno či přímo nově vybudováno mnoho objektů, např. i pivovarů, v mém případě pivovar Malý Rohozec.

Konec 19. století přinesl zvrat v podobě mnoha technických inovací ve stavebnictví, a tím i v industriální architektuře. Ke stavbě se začalo užívat železo a autoři stavebních plánů se nechávali inspirovat figurálními a rostlinnými motivy. Budovy byly zdobeny plastickými reliéfy. V již v prvním desetiletí 20. století však tyto prvky začíná postupně střídat důraz na funkční potřeby, tj. účelnost. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století se však objevil nový druh výstavby zvaný funkcionalismus. Domy měly velká okna, rovné střechy s terasami a nebyly zdobeny ornamenty.⁴⁴

⁴² R. Sedláková, *Stavební slohy v Česku*, Havlíčkův Brod 2004, s. 48.

⁴³ Tamtéž, s. 56-57.

⁴⁴ Tamtéž, s. 75.

Budovy výrobních podniků se v 19. století staly důležitou součástí dobrého jména firmy. Velice záleželo nejen na jejich prosperující výrobě ale také na samotném vzhledu. Pro dobu klasicismu je charakteristická výstavba založená na principech dokonalé symetrie, typických trojúhelníkovitých štítech v průčelí a dvojitých oknech, jejichž vnější křídla se otevírala ven.

S postupnou urbanizací měst bylo důležité, aby výrobně-technická památka příliš nevybočovala mezi obyčejnými domy. Také z toho důvodu se budovy průmyslového typu stavěly v historizující formě, především v novorenesančním slohu. Díky ornamentální výzdobě a používání různých stavebních materiálů (zejména kombinace cihelného a kamenného zdiva) můžeme téměř přesně datovat výstavbu objektu. Stejně jako architektura šlechtických sídel a dalších reprezentativních budov také industriální architektura obrážela ducha, cítění a ambice doby. Se změnou stavebních slohů se tedy měnila i podoba výrobních objektů. Pivovary druhé poloviny 19. století se stavěly v historizujícím slohu, společně se sladovnou. Pro jejich hvozdy bylo možné identifikovat v celkové městské zástavbě.

Ještě na počátku industriálního období bylo jako stavební materiál hojně používáno dřevo. Postupně se však přecházelo k litinovým konstrukcím. Na přelomu 19. a 20. století litinu vystřídal železobeton.

Velký zlom pak nastal v meziválečném období, kdy se programově nenavazovalo na zdobné styly minulosti. V první polovině 20. století byl kladen velký důraz na universalitu prostor, vzdušnost, světlo a zajištění hygieny.

6. Stavební vývoj pivovarů v českých zemích

V posledních letech vyšla řada odborných i populárních publikací, ve kterých nalezneme zprávy o dějinách piva a pivovarnictví. Jen v málu z nich se však dočteme o vývoji samotných pivovarských staveb.

Je zřejmé, že výrobní postup, při kterém jsou využívány suroviny, ze kterých se stane hotový produkt, musí projít nějakými technologickými zařízeními, založenými na propojení přírodní i lidské energie. „Tento proces se odehrává v prostorech, které jsou výjimečné neobyčejnou atmosférou výroby, s charakteristickými vůněmi, tichým chodem strojů a bubláním moku.“⁴⁵ Pod pojmem pivovar dnes rozumíme komplex všech výrobních prostor. Nejdůležitější jsou dvě základní výrobní jednotky – sladovna a pivovar. Obě prošly během mnoha set let složitým vývojem, který byl ovlivněn modernizací a zkvalitňováním technologie výroby piva a sladu.⁴⁶ Tyto inovace se projeví i po stavební stránce těchto objektů. Uspořádání budov, jejich stavební konstrukce i architektura odpovídaly technickému pokroku, dobovému vkusu a také společenským poměrům. S každou technologickou novinkou se měnily výrobní prostory i celkový charakter výrobního komplexu.⁴⁷ Postupem času si pivo získávalo oblibu mezi širokými vrstvami obyvatelstva a jeho vaření bylo také výnosným druhem podnikání. To zapříčinilo rozsáhlou výstavbu samostatných pivovarů, protože výroba ve větších várkách se stávala výhodnější. Do 16. století byly sladovny stavěny samostatně a většinou na okrajích měst. Mělo to být opatření proti častým požárům. A právě v období 16. století docházelo k propojování těchto dvou výrobních prostor do jednoho areálu.

Do poloviny 19. století byla nenáročná technologická zařízení ještě řemeslné výroby umísťována obvykle do jedné budovy.⁴⁸ Časem však docházelo k dalším zdokonalením, které vyžadovaly specifické uspořádání. Nejvýznamnějším obdobím pro české pivovarnictví se stala etapa, která trvala od první poloviny 19. století do osmdesátých let 19. století. Od této

⁴⁵ Š. Jiroušková, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 49.

⁴⁶ Tamtéž, s. 49.

⁴⁷ Tamtéž, s. 49.

⁴⁸ Tamtéž, s. 49.

doby se nestaví pivovary jako jedna budova, ale stává se z nich celý pivovarnický komplex čítající více staveb, které mají svůj charakter, díky němuž poznáme, k jakému druhu výroby zde docházelo. Nejdůležitějším a z hlediska pivovaru charakteristickým provozem se stala varna, na kterou v průmyslových pivovarech navazovaly budovy strojovny, kotelny a chladírny.⁴⁹ Varna je od této doby samostatnou stavební jednotkou s typickými vysokými úzkými okny s příznačným průmyslovým zasklením. Na střeše jsou tzv. párníky (zařízení, které zachycuje páru a plyny vycházející z pracovních strojů) s plechovým zakončením.

Pivovarům s vlastní sladovnou dominovala budova stojatého hvozdu (na jeho konci býval plechový nástavec zvaný „klobouk pana domácího“ nebo „bába“), která mívala i několik podlaží. V jejím sousedství stála sladovna, jež měla své uspořádání – humna, ječné půdy a sladové půdy. V samostatných budovách se nacházela spilka a ležácké sklepy.⁵⁰

Chladné hospodářství bylo také umístěno do jednoho několikapatrového objektu, který byl zakončen hřebenovým větrákem. Přímě pod ním bylo místo pro chladnici, ve které byly umístěny štoky. V nižších poschodích pak bývala spilka, na kterou směrem dolů navazovaly ležácké sklepy a lednice.

Ve 20. století se již nestavělo zdaleka tolik nových pivovarů jako v 19. století. V letech 1901–1920 jich bylo vybudováno 14, což je o 53 méně, než ve druhé polovině předchozího století. I v dalších letech docházelo již jen k rekonstrukcím pivovarů starších. Mezi léty 1946 a 1989 bylo vystavěno 16 nových varen.⁵¹

Změny technologie výroby se výrazně projevovaly i ve stavebním vývoji areálů, proto je nutné technologii alespoň letmo zmínit.

Hlavním dodavatelem strojního zařízení pro pivovary v českých zemích byla na přelomu 19. a 20. století firma Novák a Jahn, poté První česká strojírna (pozdější Škodovy závody), která byla založena na konci sedmdesátých let 19. století. Po roce 1948 se touto výrobou zabývaly Závody vítězného února, n. p. a v době současné ZVU Potez, a. s., Hradec

⁴⁹ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 43.

⁵⁰ Tamtéž, s. 42.

⁵¹ Tamtéž, s. 87.

Králové.⁵² V Závodech vítězného února, n. p., které se zabývaly výrobou strojního materiálu, došlo roku 1951 ke zrušení oddělení, které se výrobou pivovarského zařízení zabývalo. Předlohy pro toto vybavení byly rozprodány zaměstnancům podniku. Pivovarské stroje ve výrobě piva chyběly, proto vznikly na začátku padesátých let Strojírny potravinářského průmyslu v Hradci Králové. Svou činnost přizpůsobovaly právě produkci strojírenského zařízení potřebného pro pivovary.⁵³ Jen u varen se věnovaly pouze opravám. Roku 1955 se výroba přesunula zpět do ZVU, Hradec Králové. Důvodem byla priorita exportních zakázek do zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), strojírenské závody tak byly plně vytíženy těmito zakázkami a pro české pivovary se jim nedostávalo výrobních kapacit.⁵⁴

Od druhé poloviny padesátých let docházelo v pivovarech k výměnám starých a po stránce morální i technické již dosloužilých zařízení. Například dřevěné sudy byly vyměněny za hliníkové, později ocelové, předměty z mědi začínají být nahrazovány za lepší kovy, které tolik nekorodují. Pro mytí a plnění sudů byly dováženy plnoautomatické linky z Německa. Také v rozmezí padesátých až osmdesátých let došlo k úplné výměně zařízení stáčírén na plnění lahví.⁵⁵ (tolik k vnitřnímu zařízení)

V současné době dochází již jen k úpravám a menším modernizacím. Pivovary existují většinou bez sladoven a slad si nechávají dovážet.

⁵² L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 49.

⁵³ A. Kratochvíle, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005, s. 88.

⁵⁴ Tamtéž, s. 89.

⁵⁵ Tamtéž, s. 93.

7. Jednotlivé části pivovaru

Pro výrobu piva jsou důležité především budovy, ve kterých se výrobní proces odehrává.

Středověké pivovary byly zařizovány velice prostě. Mohly existovat i bez vlastních sladoven. V těchto případech však musely být pro nákup sladu využívány sladovny v okolí. Varna byla umístěna ve velké místnosti. Zde se nacházel i komín, zvaný párník, kterým byla odváděna pára. Veškeré nádoby byly dřevěné, většinou z borového dřeva a byly staženy kovovými obručemi, jen tzv. chmelovar býval měděný.

Novověk pak přinesl moderní stroje určené k výrobě. Jedná se o zavádění parních strojů, které vystřídaly ruční práci. První parní stroj v pivovarství v československých zemích byl použit roku 1857 v Měšťanském pivovaru v Plzni.⁵⁶ Díky objevu (cca kolem roku 1880) německého vynálezce Lindeho bylo tzv. „ledaření“⁵⁷ nahrazeno strojním chlazením.⁵⁸

V současné době využívá jen velice málo pivovarů svou vlastní sladovnu. Dnes existují sladové závody, které dováží do „svých“ pivovarů již hotovou ingredienci.

7.1 Sladovna

Sladovny se stavěly v blízkosti pivovarů, někdy byly přímo jejich součástí. Od konce 19. století byly stavěny tzv. obchodní sladovny, které se stejným způsobem jako ty dnešní zabývaly výrobou sladu pro několik různých výrobců piva. Jednalo se tedy o průmyslovou výrobu sladu.

Dříve se veškerá práce ve sladovnách vykonávala ručně, dnes je však vše zmodernizováno a tradiční humnové sklady se nacházejí jen ve starších pivovarech. Sladovna

⁵⁶ L. Chládek, *Pivovarnictví*, Praha 2007, s. 85.

⁵⁷ Ledaření se používalo při ochlazování nápojů pomocí ledu.

⁵⁸ Tamtéž, s. 85.

má více výrobních prostor, ty hlavní jsou humno a hvozd.⁵⁹ V současnosti můžeme vidět např. posuvné hromady a různé druhy tzv. klíčidel.⁶⁰

Humno

Zde dochází k máčení a klíčení ječmene, aby byl připraven pro jeho sladování. Od počátku vaření piva se tato důležitá část sladovny nijak stavebně neměnila. Až v polovině 19. století došlo k výrazným změnám. Od této doby jsou stavěny humna společně s máčírnou, která se nachází nad samotným humnem a odvádí vodu stropním kanálem. Odtud je pak namočený ječmen spouštěn trubicí na humno. Od dvacátých let 20. století jsou kamenné konstrukce zaměňovány za železobetonové trámové stropy, které jsou usazené na betonových pilířích.⁶¹

Hvozd

Hvozd je tzv. sušárna sladu. Jeho budova má typickou věžovitou podobu, bývá vícepatrová a na střeše lze vidět zvláštní komín, který nám napovídá, že se jedná o hvozd.

Známe několik typů hvozdů. Nejrozšířenější je tzv. český hvozd, zvaný ležatý. Měl obdélníkový půdorys, na kterém se nacházely cihlové zídky. Známý jsou dva typy a jejich rozlišení záleželo na umístění lísek. První je tzv. valach. Jedná se o hvozd, který měl lísky ve tvaru sedlové střechy a byl s přímým ohřevem.⁶² Dalším druhem byl tzv. piliár. Ten měl lísky položené vodorovně na cihlových zídkách. Na počátku 19. století se začíná objevovat tzv. jednolískový vodorovný hvozd vzdušný.⁶³

Ve třicátých letech 19. století se začínají stavět hvozdy anglického typu, kterým se u nás říká stojaté hvozdy. Jedná se o „sušárny“ bez kouře. Mají svá topná tělesa, zvaná kalorifery (zařízení, podobná kamnům, sloužící k vytápění vzduchem), která jsou kovová a

⁵⁹ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 65.

⁶⁰ Z. Susa, *Velká česká pivní kniha*, Středokluky 2008, s. 20.

⁶¹ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 65.

⁶² Tamtéž, s. 66.

⁶³ Tamtéž, s. 67.

díky tomu se zplodiny nedostanou ke sladu.⁶⁴ Tento typ hvozdu má čtvercový půdorys a je věžovitý. Díky tomu dominuje celému pivovaru.

7.2 Pivovar

Pivovar je soubor výrobních budov, ve kterých dochází k dokončení vaření piva. Má několik prostor: varna, spilka, sklepy a lednice. Do poloviny 19. století byl přízemní, případně jednopatrový, a některá z výrobních míst se nacházela ve sklepeních.

Varna

Varna je samostatný prostor, ve kterém se vaří pivo. U starších objektů pivovarů je součástí budovy pivovaru, od druhé poloviny 19. století může být také samostatnou stavební jednotkou. Bývá částečně rozdělena na dvě patra, světlo do ní prochází vysokými okny. Strop je zaklenutý a podpíraný sloupy, které jsou ve většině případů litinové. Nejnovější typy varen mají ventilační nadstřešníky, které odvádějí páru. Varnu poznáme díky jejím typickým komínům.⁶⁵

Větší pivovary mají ve varně čtyři nádoby, ty menší pak jen dvě. Jednotlivým nádobám se říká: vystírací kád', rmutový kotel, scezovací kád' a mladinová pánev.

Spilka

Prostor určený ke kvašení, zvaný kvasírna. Před průmyslovou revolucí k němu docházelo v zaklenuté suterénní místnosti, kde se nacházely kvasné kádě. Bylo potřeba udržet stálou teplotu, proto zde bylo minimum oken. Stropní klenba vždy odpovídala stavebnímu slohu, který se v období budování pivovaru používal.⁶⁶

⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

⁶⁵ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 70.

⁶⁶ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 71.

V rozmezí čtyřicátých až osmdesátých let 19. století docházelo v českých zemích k přechodu ze svrchního na spodní kvašení. Dřevěné nádoby byly nahrazeny nerezovými kovovými káděmi. Pod stropem pak bývá umístěn rozvod umělého chlazení.⁶⁷

Ležácké sklepy

První sklepy často bývaly vtesány přímo do skalních masivů. Později se již začaly stavět budovy nad zemí. Mohlo se jednat o jednu sklepní budovu či rozsáhlý komplex staveb. Od šedesátých let 19. století se jako sklepy objevují rozlehlá stavení, která mají svá charakteristická průčelí.⁶⁸

V těchto prostorech se nachází větrací systém, díky kterému dochází k cirkulaci vzduchu a který také zbavuje sklep vlhkosti. Sklepní podlaha je ve spádu a tak zůstává suchá.⁶⁹

Do ležáckých sklepů je dopraveno pivo ze spilky. Zde dochází k úplnému dokvašení. Vhodné teploty jsou mezi 1 až 4 °C. Tento proces může trvat několik týdnů ale i měsíců. Probíhá zde sycení piva oxidem uhličitým.⁷⁰

Lednice

Jsou to rozměrné místnosti s valenou klenbou, které jsou stavěny v těsné blízkosti ležáckých sklepů. Jejich úkolem je zajišťovat stálou teplotu ve sklepeních, aby dokvašování piva probíhalo bez větších problémů. Proto zde byl uchováván přírodní led, který sem byl dovážen z blízkého rybníka. V 19. století bylo přírodní chlazení nahrazeno umělým. Od druhé poloviny 19. století byly lednice stavěny nad sklepními prostory.⁷¹

⁶⁷ Temtéz, s. 72.

⁶⁸ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 72.

⁶⁹ Tamtéž, s. 72.

⁷⁰ Z. Susa, *Velká česká pivní kniha*, Středokluky 2008, s. 85.

⁷¹ Š. Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: Stavební kniha 2007, Brno 2007, s. 72.

8. Pivovar ve Frýdlantu

První zmínka o Frýdlantu pochází z poloviny 13. století, kdy se jeden ze synů Smila Ronovce začal podepisovat jako Častolov z Frýdlantu. Vzniká tu domněnka, že ve čtyřicátých letech 13. století byl založen frýdlantský hrad.⁷² Velké bohatství Ronovců neuniklo českému králi Přemyslu Otakarovi II., který jim neodpustil, že zůstali věrni jeho otci Václavovi I., když proti němu vyvolával odpor. Ronovci byli nuceni z Frýdlantska zmizet.⁷³

Po usednutí na český trůn začal Přemysl Otakar II. řešit konflikt s Rudolfem Habsburským. Hledal pomoc na všech stranách. Tak došlo k tomu, že na Frýdlant přišel míšeňský rod Biberštejnů. Důkazem toho je listina ze 7. února 1278, která je kupní smlouvou mezi Přemyslem Otakarem II. a Rulkem neboli Rudolfem z Biberštejna.⁷⁴ Koupí hradu i všeho, co k němu náleželo, stvrdil svou pomoc českému králi. Zda stál po jeho boku na Moravském poli, není jisté, zřejmě však je, že rok 1278 přežil, protože je uváděn na listině z roku 1281 jako svědek.⁷⁵

Za Biberštejnů byl na frýdlantském hradě založen lenní soud, který se staral o lenní statky náležející k biberštejnskému panství. V 15. století se stal Frýdlant opěrným bodem katolické šlechty. Roku 1428 byl Frýdlant vypleněn husity. S postupem doby se husité zajímali o frýdlantské dominium stále více.⁷⁶ Po skončení husitských bojů Frýdlant začal díky svým pánům opět vzkvétat. V roce 1537 byl díky Jáchymovi II., který se těšil velké přízni Ferdinanda I., Frýdlantu udělen městský znak.⁷⁷ Za posledních Biberštejnů se Frýdlantsko zcela oddělilo od katolické víry a stalo se protestantským panstvím.

⁷² K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl (A-G)*, Praha 1996, s. 840.

⁷³ R. Anděl – R. Karpaš a kol., *Frýdlantsko – Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 36. (Dále jen *Frýdlantsko*.)

⁷⁴ Tamtéž, s. 36.

⁷⁵ Tamtéž, s. 36.

⁷⁶ Tamtéž, s. 38-39.

⁷⁷ Tamtéž, s. 40.

Roku 1554 byl hejtmanem zdejšího dominia ustanoven Bedřich z Redernu, který si bývalé biberštejnské panství zakoupil o čtyři roky později.⁷⁸ Za vlády jeho potomků Kryštofa I. a Melchiora se velmi dobře dařilo městským řemeslníkům. Např. pivovarnictví bylo v 16. a 17. století jedním z nejvýznamnějších hospodářských odvětví.⁷⁹

Výroba piva má ve Frýdlantu dlouhou tradici. První zmínky pocházejí již ze 14. století. Na frýdlantském panství držela várečné právo ve svých rukou lenní šlechta, ve městě pivo vařili měšťané. Biberštejnská privilegia si frýdlantští měšťané nechali potvrdit již v roce 1552. Vaření piva vždy bylo velice výnosnou záležitostí, proto se šlechta snažila omezit právo měšťanů, kteří nejprve vařili pivo v právovárečných domech, později v městském pivovaru.⁸⁰ Velkým konkurentem městských právovárečníků byl pivovar, který se nacházel na šlechtickém velkostatku.⁸¹ Šlechta disponovala levnějšími produkty určenými k výrobě piva a mohla tak levněji prodávat. Kromě toho panstvo dováželo do městských krčem další alkoholické výrobky, např. pálenku. Prodej piva byl vždy spojen s hospodou neboli krčmou. Ta se nacházela v blízkosti rychty a rychtář se tak stal povoláním člověkem, který mohl čepovat pivo.⁸² Myšleno je vrchnostenské pivo.

Největší spory vyvstaly za regentské vlády Kateřiny z Redernů, která se snažila zvýšit příjmy ze svého panství. Možností, jak splatit dluhy po zemřelém manželovi, se stal prodej piva z frýdlantského pivovaru, který byl otevřen ještě za Melchiorova života. („Existence panského pivovaru je doložena již mezi léty 1381 až 1409, ze kterých pochází panský urbář.“)⁸³ Kateřina se rozhodla, že by ho mohla prodávat i ve vesnicích. Měšťané se proti tomu vzbouřili a několikrát se odvolali k českému králi Rudolfovi II. a poté i k Matyášovi. Tyto pře byly ukončeny roku 1616, kdy císař rozhodl ve prospěch měšťanstva.⁸⁴ Bylo rozhodnuto, že „vrchnostenský pivovar bude nadále produkovat pivo jen pro potřebu

⁷⁸ Tamtéž, s. 43.

⁷⁹ Tamtéž, s. 44.

⁸⁰ Tamtéž, s. 61.

⁸¹ Tamtéž, s. 44.

⁸² Tamtéž, s. 19.

⁸³ Tamtéž, s. 41.

⁸⁴ Tamtéž, s. 46.

panského dvora“.⁸⁵ Díky Kateřiným výstupům proti měšťanstvu se jí začalo přezdívat „zlá Kateřina“.

Po Kateřině smrti se ujal vlády její syn Kryštof II. Jak bylo zvykem, i on potvrdil městská práva (i právovárečné), měšťané naopak jemu svou „povinnou poslušnost“. Sám se účastnil rebelií proti Ferdinandovi II., není však jisté, zda byl účasten bitvy na Bílé hoře. Úkryt u něj hledal i jeho strýc Jáchym Ondřej Šlik. Byl však zadržen a odvezen do Prahy. Kryštofovi statky byly zkonfiskovány a on byl nucen odejít do exilu.⁸⁶

Již roku 1621 získal zkonfiskované statky Albrecht z Valdštejna. Ke konci roku odňal měšťanům právo k výrobě piva. Usoudil, že toto privilegium náleží jen vrchnostenskému pivovaru. O rok později dal odvézt z městského pivovaru varné pánve. Jedna přišla do místního panského pivovaru a další dvě do Jičína.⁸⁷ Podle příspěvku Bohumily Krámské byl frýdlantský pivovar jedinou budovou, která byla již roku 1629 z kamene.⁸⁸ Za poslední tři roky vlády Albrechta z Valdštejna vyprodukoval vrchnostenský pivovar ve Frýdlantu téměř na 7000 sudů piva.⁸⁹

Po násilné smrti Albrechta z Valdštejna byla část Frýdlantského vévodství předána do rukou Matyáše hraběte Gallase z Campo, pánu na Freyenthurnu a Materellu, který získal roku 1634 český inkolát.⁹⁰ Po konci třicetileté války se nová vrchnost rozhodla pro rozvoj hospodářství. Kromě rybníkářství, textilní výroby, lesního hospodářství se rozkvětu dočkalo i pivovarnictví. Z důvodů úbytku pracovních sil, jejichž příčinou se staly válečné oběti a odchody do exilu, došlo k rozšíření poddanství na nevolnictví veškerého venkovského obyvatelstva.⁹¹

⁸⁵ Tamtéž, s. 47.

⁸⁶ Tamtéž, s. 47.

⁸⁷ Tamtéž, s. 52.

⁸⁸ Tamtéž, s. 22.

⁸⁹ Tamtéž, s. 53.

⁹⁰ Tamtéž, s. 55.

⁹¹ Tamtéž, s. 58.

Ve stejné politice jako Albrecht z Valdštejna pokračovali i první Gallasové a snažili se měšťanům odejmout právovárečné privilegium. K řádné dohodě došlo až roku 1671, v níž se várečného práva měšťanstvo vzdalo. Podmínka však byla taková, že vrchnost měla vyplatit do městské pokladny jeden tolar za každý sud svého piva.⁹² K tomu frýdlantští dostali do užívání městskou papírnu.

Vrchnostenské pivo bylo vyráběno v pivovaře, jehož budovy dodnes můžeme vidět u mostu na břehu řeky Smědě pod zámekem.⁹³ Poprvé je pivovar zmíněn v polovině 18. století. Potřebné suroviny pro výrobu piva byly získávány ze zemědělské produkce buď přímo z Frýdlantu, nebo z blízkého okolí.

Největšího rozkvětu se však dočkal až na počátku 20. století, kdy měl na 40 zaměstnanců. V této době byl také modernizován. Byla postavena nová sladovna s vloženým hvozdem s netypickými železobetonovými spilkami.⁹⁴ Za 1. světové války byl jeho provoz zastaven, ale již rok po jejím skončení byla výroba obnovena. Roku 1929 byla na Okresní úřad ve Frýdlantě podána žádost o zavedení vysokého napětí do pivovaru nájemníky Niessnerem a Bondym. Kolaudace elektrického zařízení proběhla roku 1930. Ve stejných letech se jednalo i o novém nádržišti a kádích.⁹⁵ Od třicátých let byli nájemníci Franz a Ernst Niessnerovi a dr. Karl Winternitz.

Po válce byl nájemce stále Niessner. Po něm se stal národním správcem referent ONV Antonín Kratochvíle. Ale od roku 1945 se pivo přestalo vařit pro širokou veřejnost. Zřejmě z důvodů nedostatku sladu, chmele a cukru. Když tedy v 50. letech docházelo ke zrušení několika průmyslových závodů, byl uzavřen i zámecký pivovar. Hlavním důvodem byl nedostatek pracovních sil ovlivněných 2. světovou válkou. V jeho budově se od roku 1961 nacházel sklad zeleniny. V další části zdejšího pivovarského komplexu se nacházela i sýrárna.

⁹² Tamtéž, s. 61.

⁹³ R. Anděl – R. Karpaš a kol., *Frýdlantsko*, Liberec 2002, s. 61.

⁹⁴ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 76.

⁹⁵ Stavební úřad Frýdlant – *Budova pivovaru*, čp. 4073.

Dnes je pivovar uzavřen a před časem byl prodán do vlastnictví soukromé osoby. Budovy jsou poničené a čekají je velké opravy. Současnou podobu pivovaru, i přesto že se nedotkly jeho hlavní budovy, zasáhly povodně z roku 2010. Interiéry jsou ve špatném stavu, zejména půdní prostory. V zachovalém stavu se zdají být prostory sladovny, stejně tak stojatý hvozd, který měl dvě lísky.

S pivovarskými budovami se počítá do budoucna.⁹⁶ Na místě sladovny se bude snad do tří let nacházet klasická pivovarská hospoda a v dalších prostorách je plánováno školicí středisko.

8.1 Stavební vývoj:

Pivovarský areál ve Frýdlantu čítá několik stavebních objektů. Jeho nejstarší částí je sladovna, ve které se nachází klenuté prostory humen. Na ni navazuje charakteristický stojatý hvozd. Celému komplexu pak dominuje varna, ke které přiléhají budovy tzv. chladného hospodářství (myšleny jsou lednice, spilka a ležácké sklepy).

Současná podoba frýdlantského pivovaru vznikla při rekonstrukcích v letech 1890-1893, kdy došlo k přechodu z řemeslné výroby na průmyslovou.⁹⁷ Průmyslový pivovar je prvním tohoto typu, jenž byl v českých zemích postaven. Jeho budova je z železobetonu a cihel a vchází se do něj z průjezdu do dvora. Stavba má pět podlaží, její půdorys je obdélníkového typu. V prvním a druhém patře byly tanky na pivo, ve třetím a čtvrtém usazovací nádoby. Úplně nahoře probíhalo vaření piva. Objekt, který navazuje, sloužil převážně skladovým a administrativním účelům. Na pohlednici z roku 1914 vidíme dvoupodlažní budovu v popředí, která byla bytem sládka. Za ní se nachází již samostatné objekty chladného hospodářství. Naproti pětipodlažní stavba varny, v jejíž těsné blízkosti je dvoulískový stojatý hvozd.⁹⁸ Na další pohlednici můžeme vidět budovy sladovny a již

⁹⁶ Viz vlastní fotografie.

⁹⁷ SOkA Liberec, *OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda*, inv. č. 153, k. 20.

⁹⁸ Příloha č. 1, příloha č. 2 (pohled na tytéž budovy z ptačí perspektivy).

zmíněného hvozdu.⁹⁹ Umístění pivovaru si prohlédneme na situačním plánu. Pivovar má číslo 11 a je uprostřed nahoře plánu.¹⁰⁰

Ve fondu VS Frýdlant v pobočce SOA Litoměřice Děčín-Podmokly, inv. č. 4333, k. 1098 si můžeme prohlédnout topografický popis místností, které jsou součástí samotného pivovaru.

Pro rok 1898 je podstatný situační plán budov pivovaru.¹⁰¹ Z 29. dubna 1898 pochází zpráva od firmy Brand und Lhuillier z Brna pro nájemce pivovaru Niessnera a Bondyho o stavebním plánu na novou strojovnu.¹⁰² Plány jsou uloženy ve fondu OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, inv. č. 153, k. 20 v SOkA Liberec. Ve stejném fondu jsou i plány zabývající se přístavbou chladného hospodářství od kanceláře stavebních mistrů Appelt und Hampel.¹⁰³

V roce 1906 byl v pivovaře namontován nový stroj na výrobu sudů.

Další rekonstrukce probíhaly v letech 1911, kdy je doloženo vyúčtování za práci od firmy Miller und Hetzel z Mnichova specializované na sladovny¹⁰⁴, a 1912, kdy se uskutečnila výměna chladicího zařízení, jíž měla na starosti firma Novák a Jahn z Prahy.¹⁰⁵ Na přestavbě sladovny v roce 1917 se podílel i frýdlantský stavební mistr Josef Neisser, jehož návrh projektu je uložen na MÚ ve Frýdlantu.¹⁰⁶

⁹⁹ Příloha č. 3.

¹⁰⁰ Příloha č. 4.

¹⁰¹ Příloha č. 5.

¹⁰² SOkA Děčín-Podmokly, VS Frýdlant, inv. č. 4333, k. 1097.

¹⁰³ Příloha č. 6.

¹⁰⁴ Příloha č. 7.

¹⁰⁵ SOkA Děčín-Podmokly, VS Frýdlant, inv. č. 4333, k. 1097.

¹⁰⁶ Příloha č. 8.

K roku 1929 existují návrhy na umístění nových ležáckých tanků, které má proběhnout pod vedením firmy Rudolf Hampel und Franz Kammel.¹⁰⁷ V témže roce bylo zažádáno o rozšíření elektrifikace (vysokého napětí) v pivovare. Zkouládováno bylo o rok později.¹⁰⁸

¹⁰⁷ MÚ Frýdlant, *dům čp. 4073*.

¹⁰⁸ MÚ Frýdlant, *dům čp. 4073*.

9. Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou

První písemné zmínky o obci pocházejí z roku 1352.¹⁰⁹ Objevují se v zápisech knih papežských desátků.¹¹⁰ Již v dávných dobách tudy procházely dvě obchodní stezky. Právě v jejich středu byla vystavěna osada, která se stala centrem frýdštejnského panství.

V mírových dobách byly Hodkovice, které stály na křižovatce obchodních cest, významnou obcí, která finančně prosperovala. Avšak za bojů a válek, kdy těmito stezkami chodila vojska „přátel i nepřátel“, bývalo městečko vypleněno.¹¹¹

V první polovině 16. století spravoval Hodkovice nad Mohelkou Adam z Vartemberka. Po nezdařeném otevřeném odboji proti panovníkovi mu jeho panství bylo zkonfiskováno. Vystřídali se tu tedy páni z Oppersdorfu, rod Smiřických a následně Albrecht z Valdštejna. Posledními oficiálními majiteli z řad šlechtických dynastií se stali Rohanové.¹¹²

Již v roce 1540 v Hodkovicích nad Mohelkou existoval pivovar, který byl později zbourán. Vodu zřejmě získával z vodovodu, který zde nechali vystavit Páni z Dražic¹¹³. Stával na druhé straně Mohelky než pivovar nový, byl tedy blíže k městu. Na fotografii z roku 1915 můžeme vidět zeď, která po starém pivovaru zbyla a přetrvala i do dalších let.¹¹⁴ Autor A. F. Ressel se o něm zmiňuje ve své práci *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes*, kde připomíná dodávky sladové pšenice do pivovaru a věnování 12 sudů piva na počátku 18. století.¹¹⁵

¹⁰⁹ A. F. Ressel, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903–1905, s. 395.

¹¹⁰ K. Havlík, *Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky*, Hodkovice nad Mohelkou, 1965, s. 7.

¹¹¹ Tamtéž, s. 7.

¹¹² Tamtéž, s. 8.

¹¹³ V. Zajíček, *O pivovaru v Hodkovicích*, In: *Od Ještěda k Troskám* roč. 7, 2004, s. 66.

¹¹⁴ K. Havlík, *Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky*, Hodkovice nad Mohelkou 1965, s. 22. Příloha č. 9.

¹¹⁵ A. F. Ressel, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903–1905, s. 414.

Nový pivovar byl otevřen v březnu 1900.¹¹⁶ Nachází se u dnešního kruhového objezdu při silnici R35. Jeho budova byla vystavena v letech 1899-1900. O její výstavbu se zasloužila rodina hodkovického radního Wilhelma Svobody. Náklady na realizaci činily 800 000K a strojní vybavení dodala pražská firma F. Ringhoffer¹¹⁷.

Roku 1900 byla zhotovena první výčepní várka. Pivovar byl na svou dobu moderní. K vaření užíval vodu z vlastní studně, která byla označena známkou prvotřídní kvality. Také měl své vlastní elektrické osvětlení. Roku 1902 byla zřízena telefonní síť¹¹⁸. O šest let později bylo rozhodnuto obstarat parní přístroj na čištění pивního potrubí¹¹⁹.

Z českého překladu hodkovické kroniky je zřejmé, že pivovar měl vlastní elektrárnu. Městská rada se (s pomocí barona Liebiega) domluvila s pivovarem na projektu osvětlení města.¹²⁰ Pivovar měl rozšířit svou vlastní elektrárnu, aby zajistila elektrický proud pro celé Hodkovice. Předběžně byla sepsána smlouva na 5 let pro veřejné a soukromé osvětlení a elektrický pohon malých dílen¹²¹.

Roku 1911 umírá po dlouhé nemoci majitel a městský radní Wilhelm Svoboda. Novou majitelkou se stala jeho dcera Paulina Svobodová, která pivovar pronajala a nakonec nechala uzavřít. Svědčí o tom zápis v hodkovické kronice o zasedání městského zastupitelstva ze dne 11. srpna z roku 1925.¹²²

Během první republiky došlo v Hodkovicích nad Mohelkou ke zhoršení hospodářské situace. Roku 1926 z konkurenčních důvodů hodkovický pivovar zakoupil pivovar ve Vratislavicích. Podle mého názoru neměl pivovar Wilhelma Svobody takové vedení, které by ho dokázalo vést úspěšně dál. Zdejší pivovarské zařízení bylo zničeno.¹²³

¹¹⁶ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl (A-G)*, Praha 1996, s. 99.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 66.

¹¹⁸ *Kronika Hodkovice nad Mohelkou II 1895-1931*, volný překlad, s. 180.

¹¹⁹ *Kronika Hodkovice nad Mohelkou II 1895-1931*, volný překlad, s. 214.

¹²⁰ *Kronika Hodkovice nad Mohelkou II 1895-1931*, volný překlad, s. 228.

¹²¹ *Kronika Hodkovice nad Mohelkou II 1895-1931*, volný překlad, s. 228.

¹²² Tamtéž, volný překlad, s. 356.

¹²³ V. Zajíček, *O pivovaru v Hodkovicích*, In: *Od Ještěda k Troskám* roč. 7, 2004, s. 66.

9.1 Stavební vývoj:

Budova pivovaru je mohutná zděná stavba o základním půdorysu ve tvaru písmene „U“. Hlavní vstup je zvýrazněn balkonem. Pohled na tyto budovy nám poskytne fotografie z roku 1904 a pohlednice z roku 1900, na níž je pivovar vyobrazen ze zadní strany se všemi budovami.¹²⁴ Zde se nacházelo obytné a kancelářské křídlo, které je spojeno dvěma provozními trakty s výraznými štíty. Jedná se o tzv. horký a chladný provoz. Křídlo nacházející se vpravo od vstupu sloužilo jako varna, ke které byla v zadní části připojena kotelná s komínem. V křídle levém bylo chladné hospodářství¹²⁵, štok vyznačuje hřebenový větrák ve střeše, pod ním se nacházela spilka a sklepy¹²⁶. Technický nákres provedl Vilém Leskot, který pracoval pro architektonickou kancelář v regionu Rheinland-Pfalz. Na jeho projektu, který vznikl po roce 1901 (nedatováno, ale v označení architekta je citován zákon) můžeme vidět exteriér pivovaru ze čtyř světových stran a též půdorys přízemí.¹²⁷ Popisky jsou zde v českém i německém jazyce. Nechybí značka architekta ani znění zákona v pravém dolním rohu. V listopadu 1903 byla v průběhu silné bouřky poškozena střecha¹²⁸.

V padesátých letech si v bývalých prostorách pivovaru zřizuje kanceláře Jednotné zemědělské družstvo. K prvním rekonstrukcím dochází roku 1959 a provádí je Stavokombinát Liberec. Jeho projekt nám ukazuje adaptaci skladu obilí a mechanické dílny.¹²⁹ Další studie rekonstrukce vedená Ing. L. Šplíchalem je datována mezi léta 1985 a 1986. Došlo k přestavbě a úpravě místností, které od té doby slouží jako byty, případně kanceláře zde sídlících firem.¹³⁰

¹²⁴ H. Hlušíčková, *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl II*, Praha 2002, s. 33. Příloha č. 10 + 11.

¹²⁵ viz výše (str. ...)

¹²⁶ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 180.

¹²⁷ Přílohy č. 12 – 16.

¹²⁸ *Kronika Hodkovice nad Mohelkou II 1895-1931*, volný překlad, s. 190.

¹²⁹ Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, *Budova pivovaru čp. 422*. Přílohy č. 17 + 18.

¹³⁰ Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, *Budova pivovaru čp. 422*. Příloha č. 19.

V současnosti se v budově nachází obytné a kancelářské prostory. Od roku 1997 je zapsána na seznamu kulturních památek.¹³¹ Sídlo zde mají firmy: Stavební firma Restav, Doprava a zasilatelství ADZ, Daka servis, s. r. o. a firma Biomac.

¹³¹ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 180.

10. Pivovar v Malém Rohozci

Malý Rohozec byl součástí hruborohozeckého dominia, na kterém se vystřídalo několik šlechtických rodin. Významnými majiteli byli mimo jiné Vartemberkové, Tovačovští z Cimburka či Valdštejnové.

V letech 1546-1547, kdy rohozecké panství patřilo Vartemberkům, se vyostřily spory českých stavů a českého krále Ferdinanda I. Habsburského.¹³² Jedním z revoltujících byl i Adam z Vartemberka, který byl poslán před soud na Pražském hradě, aby se zodpovídal ze svého prohřešku vůči svému králi.¹³³ Jeho trestem byla konfiskace části majetku. Bylo mu sebráno několik vsí a obcí, s nimi i Rohozecko.¹³⁴ 8. června 1559 si Adam z Vartemberka vykoupil zpět Maloskalské a Rohozecké panství.¹³⁵ Po jeho smrti, když nastalo dělení Adamova majetku, je písemně doložena existence vsi Malý Rohozec (rok 1565).

Po konfiskacích, které nastaly po bitvě na Bílé hoře a tzv. staroměstské exekuci, skoupil Albrecht z Valdštejna i statky náležející k Rohozecku.¹³⁶ Ještě za života Albrechta z Valdštejna, tedy od 20. května 1628, spravoval Rohozecko svobodný pán Mikuláš Desfours, který byl generálem Valdštejnovy armády. Roku 1635 získal panství natrvalo.¹³⁷

Je zřejmé, že již v té době v Malém Rohozci stával statek s dvorem, který roku 1640 nechal nový majitel přebudovat na barokní zámek. Téhož roku se Malý Rohozec stal samostatným panstvím.¹³⁸ Po Mikulášově smrti zdědila Malorohozecké dominium jeho dcera Marie Markéta, hraběnka Černínová z Chudenic rozená Desfoursová, která odkázala tento majetek svému manželovi Františku Václavu Černínovi z Chudenic. Po krátkou dobu tu vznikla cizí enkláva. Až Marie Polyxena Desfoursová roku 1686 vykoupila Malý Rohozec ke

¹³² SOKA Semily, *Inventář obce Malý Rohozec*, s. 3.

¹³³ SOKA Liberec, J. Prousek, *Pamětní kniha obce Svijan*, rukopis, 1888, s. 33.

¹³⁴ Tamtéž, s. 33.

¹³⁵ Tamtéž, s. 34.

¹³⁶ Tamtéž, s. 44.

¹³⁷ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 299.

V Prouskově Pamětní knize uveden rok 1628, s. 46.

¹³⁸ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 299.

svým již stávajícím statkům, které prozatím spravovala za své nezletilé děti. Posledním Desfoursem, který vlastnil malorohozecké dominium, byl František Antonín, který zemřel roku 1822. Ve třicátých letech panství získala rodina Rohanů.¹³⁹

Právě od nich obec Malý Rohozec odkoupil Ferdinand Xaver Unger roku 1834, syn Marie Anny Blaschkové, která byla potomkem slavné rodiny Blaschků z Hodkovic nad Mohelkou.¹⁴⁰ V této době se rozhodl pro vybudování pivovaru, jehož součástí je dnes budova zámku. Má obdélníkový půdorys, který je orientován od severu k jihu. Budova má jedno patro a na severní straně vystupuje třípatrová věž s hodinami.¹⁴¹ Dalším majitelem se stal Karel August Unger, který byl v šedesátých letech 19. století vyznamenán rytířským křížem řádu císaře Františka Josefa I. za významné úspěchy v zemědělství a následně byl roku 1872 povýšen do šlechtického stavu.¹⁴²

V této době v kraji existovalo sdružení, od kterého bylo pivo odebíráno a které si udávalo podmínky dodání. Na tuto situaci reagovali hostinští ze Semilska, ke kterým se postupně přidávali další a tak vzniklo sdružení krčmářů ze Semilska, Železnobrodská, Vysocka, Jilemnicka a Turnovska, ke kterým se později připojili i kolegové z Mnichova Hradiště, Českého Dubu, Mladé Boleslavi a Jičína. Nejprve se začali poohlížet po vlastním pivovaru, díky kterému by měli lepší podmínky pro dodávky piva do svých hostinců. Zpočátku uvažovali o vybudování nového pivovaru a hledali vhodné místo s přístupem ke kvalitní vodě. Vytvořili společnost s ručením omezeným, které Karel Unger nabídl prodej svého pivovaru. Společnost hostinských, s. r. o. koupila pivovar Malý Rohozec. Původní majitel si nechal třetinový podíl na majetku.¹⁴³ Do obchodního rejstříku byla společnost zapsána 7. května 1910.¹⁴⁴

¹³⁹ Tamtéž, s. 299.

¹⁴⁰ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 190.

¹⁴¹ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 299.

¹⁴² http://heraldica.cz/ghmags/2010/ghmag_2010_1-2_article-6.pdf, vyhledáno 27. května 2011.

¹⁴³ Z. Susa, *Velká česká pivní kniha*, Středokluky 2008, s. 86.

¹⁴⁴ <http://www.pivorohozec.cz/historie.html> - vyhledáno 2. března 2010.

Nová společnost „Společenský pivovar hostinských, společnost s ručením omezeným v Malém Rohozci“ byla velmi perspektivní. Ve 20. letech se firma stala akciovou společností. O desetiletí později se se svým výstavem Malorohozecký pivovar zařadil mezi nejlepší československou dvacítku pivovarů.¹⁴⁵

Po roce 1948 byl znárodněn a stal se součástí národního podniku Severočeské pivovary Vratislavice. Další změny nastaly po roce 1994, kdy byl privatizován.¹⁴⁶ Díky nedostatečnému hospodaření si pivovar vedl velmi špatně, až zkrachoval a roku 2004 byl zakoupen pivovarskou společností Svijany, s. r. o. Předpokládalo se, že tehdejší konkurenti Malorohozecký pivovar odsoudí k zániku. Avšak pivovarský podnik Svijany zanechal pivovaru i značku a ještě téhož roku vznikla ke dni 1. července 2004 nová společnost „Pivovar Rohozec, a. s.“.¹⁴⁷

10.1 Stavební vývoj:

Od vzniku pivovaru, tedy od roku 1850, stály na místě zámku hlavní pivovarské budovy (sladovna, hvozď, varna). Firma Společenský pivovar hostinských, s. r. o. nechala přistavět v letech 1911-1912 ležácké sklepy. Tuto přístavbu měl na starosti Karel Fehrei. V té době byla přestavěna i novorenesanční správní budova, kterou vidíme na fotografii.¹⁴⁸

Ve dvacátých letech 20. století přistoupila společnost s ručním omezeným k rozsáhlým rekonstrukcím a stavbě sladovny a také varny s novým komínem. Budovy jsou dobře viditelné na další dobové fotografii.¹⁴⁹ Roku 1921 podle projektu Josefa Bičíka došlo k vybudování obytného objektu (ke kolaudaci došlo 26. července 1926).¹⁵⁰ V tomtéž roce architekti Svoboda a Bičík projektovali výstavbu šesti dřevníků a prádelny, které přiléhají

¹⁴⁵ Z. Susa, *Velká česká pivní kniha*, Středokluky 2008, s. 86.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 86.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 87.

¹⁴⁸ Příloha č. 20.

¹⁴⁹ Příloha č. 21.

¹⁵⁰ Příloha č. 22.

k pivovaru.¹⁵¹ Z roku 1929 existuje Generální projekt pivovaru a sladovny v Malém Rohozci. Jedná se o komplexní výkres pivovaru. Jsou zde zakresleny budovy nutné pro chod pivovaru, ale i ubytovací prostory.¹⁵² Projekt sladovny byl prací architekta Ing. K. Salače. Samotnou rekonstrukci provedla firma Svoboda a Bičík. O přístavbu nové varny a komína, stejně jako o dodání nového strojního zařízení se postarala firma Novák a Jahn.

Z archivních materiálů se dozvídáme o výstavbě kancelářských prostor v roce 1930. Je zde zakresleno několik kanceláří a jedna zasedací síň, do které se vstoupí z terasy s širokým reprezentativním schodištěm.¹⁵³ V letech 1933-1934 byl pivovar plně elektrifikován. Roku 1936 byla přistavěna strojírna a výrobní umělého ledu. Projekt vypracoval Ing. K. Salač z Turnova.¹⁵⁴

Budovy pivovaru si můžeme prohlédnout na situačním plánu z roku 1944, který je uložen v SOA Zámorsk.¹⁵⁵ Roku 1946 dochází k další přestavbě pivovaru s nutností přístavby soudkovny.¹⁵⁶ O topná zařízení se v těchto letech starala firma Bušek a synové z Hořic. Ve čtyřicátých letech 20. století byla přestavba v rukách stavitele Josefa Heriana.

Architektonické členění budov zaniklo při rekonstrukci v osmdesátých letech 20. století.¹⁵⁷ Jeho původní podobu můžeme vidět na fotografii, která byla zhotovena před rokem 1918.¹⁵⁸

Do pivovaru se vstupovalo z nádvoří, které se nachází na západní straně. V současnosti je uzavřeno vlastními budovami pivovaru a dalšími objekty, které jsou jeho

¹⁵¹ SOKA Semily, *Fond Archiv obce Malý Rohozec, stavební záležitosti (pivovar), 1921-26.*

¹⁵² SOA Zámorsk, *Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949. Příloha č. 23.*

¹⁵³ Tamtéž. Příloha č. 24.

¹⁵⁴ Tamtéž. Příloha č. 25.

¹⁵⁵ Tamtéž. Příloha č. 26.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura.* Praha 2007, s. 190.

¹⁵⁸ Severočeské muzeum v Liberci, *sbírka pohlednic inv. č. 2345/3. Příloha č. 27.*

součástí. Především se jedná o sklady, kůlny či dílny. Hlavní vchod je na jižní straně. „Ve středu podélné fronty je nad vchodem balkón, nesený čtyřmi pilíři, a na jižním konci budovy vystupuje nad střechu věžička. Fasáda do nádvoří je hladká, nečleněná. Zadní fronta bývalého zámku obrácená k východu má fasádu členěnou plastickou omítkou napodobující na nároží rustiku, nad prvním patrem kuželkovou balustrádu. Okna jsou v přízemí obdélníková, v patře zakončená půlkruhovým obloukem.“ V osmdesátých letech 20. století bývali v prostorech pivovaru ubytováni i jeho zaměstnanci.¹⁵⁹ Dnes se v samotné budově bývalého zámku nachází místnosti, které slouží k administrativním účelům, a pivovarská restaurace.

¹⁵⁹ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 299.

11. Pivovar ve Svijanech

První písemné zmínky o obci Svijany, které se dozvídáme z pramenů, pocházejí ze dne 23. srpna roku 1345.¹⁶⁰ Ta v té době patřila k majetkům cisterciáckého kláštera v Mnichově Hradišti, který byl založen v letech 1144-45. Pro cisterciáky měla tato obec význam hospodářského střediska. Oblast dnešních Svijan spadala pod tuto klášterní správu do roku 1417.

Poté obec s hospodářským dvorem byla prodána Jindřichu z Vartemberka. Za doby vlády tohoto rodu na území Svijan byla obec několikrát vyplněna. Nejprve husitskými vojsky, později armádou, která přišla z území dnešního Německa a která tudy táhla na pomoc Jiřímu z Poděbrad. Roku 1565 zdědil po svém otci Adamu z Vartemberka toto panství syn Jaroslav.¹⁶¹ Od té doby se rýsoval obraz samostatného svijanského dominia. Již roku 1564 je poprvé doložena existence svijanského pivovaru. Vycházíme ze zpráv, z nichž vyplývá, že Svijanům bylo dáno várečné právo. Roku 1578, kdy měl tuto obec v držení právě Jaroslav z Vartemberka, byla vystavena tvrz v renesančním stylu.

Po Vartemberkově smrti přechází Svijany do vlastnictví Jáchyma Ondřeje Šlika, hraběte z Holejče, Passounu a Lokte, jenž si vzal roku 1609 za manželku vdovu po zemřelém Annu Kateřinu, rozenou ze Smiřic.¹⁶² Kronika popisuje Šlika takto: „Byl moudrý, laskavý, ne však příliš rozhodný“.¹⁶³ Z roku 1613 jsou známa tzv. šlikovská privilegia, která byla dána turnovským měšťanům žijícím ve Svijanech. V pamětní knize se píše, že ti, kterých se tyto výsady týkají, donesou „z jedné každé várky piva pávného po jedné kopě míšeňských grošů, a z živnosti krámů masných od řezníků po dvou kopách, item drob, který se každou sobotu na zámek Svijanský dávati“.¹⁶⁴ J. O. Šlik byl jednou z významných osobností českého stavovského povstání proti dynastii Habsburků, k němuž došlo v letech 1618-1620. Ze strachu z tehdejšího českého krále Ferdinanda II. utekl do Frýdlantu pod ochranu Kryštofa II.

¹⁶⁰ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 453.

¹⁶¹ SOKA Děčín, *Inventář k fondu VS Svijany*, s. 3.

¹⁶² SOKA Liberec, J. Prousek, *Pamětní kniha obce Svijan*, rukopis, 1888, s. 36.

¹⁶³ Tamtéž, s. 175.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 175. Podrobnější popis privilegií nalezneme v Dějinách města Turnova, které napsal J. Prášek, a to konkrétně na stranách 111-118.

z Redernu. Zde byl nakonec dopaden a odvezen do Prahy.¹⁶⁵ Společně s dalšími postavami odboje byl veřejně popraven na Staroměstském náměstí v Praze dne 21. června roku 1621.¹⁶⁶

Po konfiskacích, které nastaly po bitvě na Bílé hoře (8. listopadu 1620), připadla tato država do rukou rodu Valdštejnů.¹⁶⁷ Císařské komoře za ně zaplatil Albrecht z Valdštejna 140 000 zlatých.¹⁶⁸ Všechn jeho půdní majetek se počal nazývat „Frýdlantským vévodstvím“. Za vlády Valdštejnů dochází ke stavebním přestavbám vartemberské tvrze na zámek a úpravám pivovaru.¹⁶⁹ Roku 1629, kdy se poddanský lid vzbouřil proti vrchnosti, bylo i Svijansko zužované selskými rebeliemi.¹⁷⁰ Ty však byly brzy potlačeny.

Po 25. únoru 1634, kdy byl v Chebu Albrecht z Valdštejna zavražděn, český král Ferdinand II. jeho majetky rozdělil. Statky, ke kterým náležely i Svijany a dále pak Klášter, Valečov, Zviřetice, Hradiště Mnichovo a Hrubá Skála, si ponechal Albrechtův synovec Maxmilián, hrabě z Valdštejna.¹⁷¹ U těchto držav byl od roku 1632 lenním pánem již jeho otec Adam.¹⁷² V roce 1643 byla jeho panství, jakožto mnohá další, obsazena švédskými vojsky. Dne 23. dubna byla ve Svijanech svedena bitva, kterou Švédové vyhráli.¹⁷³ Rod Valdštejnů zde zůstal. Po Maxmiliánově smrti přešlo panství do rukou jeho syna Karla Ferdinanda. Po jeho úmrtí roku 1702 zde panoval syn Karel Arnošt. O 11 let později vymřela zdejší linie valdštejnského rodu po meči.¹⁷⁴

¹⁶⁵ R. Anděl – R. Karpas a kol., *Frýdlantsko – Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 47.

¹⁶⁶ P. Čornej a kol. autorů, *Dějiny zemí Koruny české I*, Praha 1999, s. 260.

¹⁶⁷ M. Koldinská, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic – cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004, s. 392.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 177.

¹⁶⁹ *Z kronik našich obcí*, In: Od Ještěda k Troskám roč. 10, Pivovar s historickou tradicí, 2003, s. 44.

¹⁷⁰ SOKA Liberec, J. Prousek, *Pamětní kniha obce Svijan*, rukopis, 1888, s. 46,47.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 47, 48.

¹⁷² Tamtéž, s. 48.

¹⁷³ Tamtéž, s. 48, dodatek převzatý z Česko-moravské kroniky K. V. Zapa, V. dílu, s. 1169.

¹⁷⁴ SOKA Děčín, *Inventář VS Svijany*, s. 4.

Pozůstalé dcery v té době prodaly toto dominium zakladateli hradištské větve Valdštejnů, Františku Josefovi. Několikrát zde proběhly vzpoury proti robotě.¹⁷⁵ Posledním majitelem z Valdštejnského rodu je důstojník František Adam, který roku 1820 své spravované panství prodal Rohanům.¹⁷⁶

Kníže Karel Alan Rohan získal panství k 1. září. Informací k pivovaru je v této době nemnoho. Z kroniky Jana Prouška víme, že v druhé desetině 19. století byli jeho nájemci Laufberger a Macálek.¹⁷⁷ Od roku 1851 se jím stává jmenovec kronikáře Jan Proušek.¹⁷⁸ Ten roku 1867 nechal opravit oltář ve svijanské kapli.¹⁷⁹ Zemřel v lednu roku 1875. Na jeho místo v pivovare nastoupil již v březnu p. Jirkovec.¹⁸⁰ Roku 1885 bylo započato se stavbou silnice, která měla vést směrem k Újezdu a která byla již o rok později otevřena.¹⁸¹ O pět let později je sládkem v pivovare, který se nachází nad bývalou vinopalnou pan Hynek Kreuzer.¹⁸² Za vlády Rohanů je nám známo, že se zde, byť v malé míře, pěstoval chmel.¹⁸³ Původem francouzský rod vlastnil pivovar až do roku 1912, kdy ho odkoupil Antonín Kratochvíle, jenž byl již v té době sládkem (nájemcem pivovaru se stal roku 1892).¹⁸⁴

Od tohoto roku se v české pivovarnické historii objevuje jméno, které je v této průmyslové oblasti významné i v současné době. Rodina Kratochvílů převzala „vládu“ nad svijanským pivovarem. V době, kdy pivovar vlastnila, byla zmodernizována jeho budova. Zejména se jednalo o výměnu strojního zařízení.¹⁸⁵

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 68.

¹⁷⁶ SOKA Děčín, *Inventář VS Svijany*, s. 6.

¹⁷⁷ SOKA Liberec, J. Proušek, *Pamětní kniha obce Svijan*, rukopis 1888, s. 190.

¹⁷⁸ Nejedná se o tutéž osobu. V Pamětní knize je uveden rok úmrtí tohoto sládky, ale autor kroniku datuje o 17 let déle.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 201.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 209.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 219.

¹⁸² Tamtéž, s. 242.

¹⁸³ SOKA Děčín, *Inventář VS Svijany*, s. 7.

¹⁸⁴ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 182., L. Soukupová a F. Frantík, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*, Praha 2004, s. 94.

¹⁸⁵ J. Prokeš, *V zákulisí pivovaru aneb Svijany na jevišti dějin*, Věčko, roč. 8, č. 1, 2009, s. 87.

Po 29. září roku 1939, kdy byla podepsána tzv. mnichovská dohoda, byla československá vláda nucena postoupit pohraničí Československa Německu.¹⁸⁶ Jedním z požadavků bylo navrácení hospodářských stavení dřívějším šlechtickým majitelům. Následkem toho musel být pivovar navrácen Rohanům. Od roku 1940 svijanský pivovar spadl pod družstvo, které se staralo o rozvod elektrické energie. Rok poté obec přišla o některé pracovní síly, protože obyvatelé byli nasazeni na nucené práce.¹⁸⁷

Po porážce Německa a po skončení 2. světové války byl svijanský pivovar znárodněn a stal se provozem Severočeských pivovarů Louny, n. p.¹⁸⁸ Se změnami v politické i hospodářské oblasti končí společnost Severočeské pivovary n.p. a v roce 1990 vzniká státní podnik Pivovary Vratislavice nad Nisou, jehož součástí se pivovar Svijany stal.¹⁸⁹

Roku 1992 se pivovar mění na akciovou společnost a od 1. ledna 1998 jej převzaly Pražské pivovary, a. s.¹⁹⁰ V téže roce vzniká společnost Pivovar Svijany, s. r. o. Od roku 2005 se stává pivovar Svijany akciovou společností. Počátky nebyly jednoduché, ale kvalita svijanského piva se postupně prosazovala. Prosperita pivovaru umožnila přikoupit i sousední pivovar v Malém Rohozci.¹⁹¹

V blízkosti některých pivovarů je možné naleznout pivovarskou hospodu. Jedna se nachází i ve Svijanech. Krom dobrých pokrmů nám zde nabídnou i všechny druhy piva, které se vyrábí v sousedních budovách.

¹⁸⁶ P. Bělina a kol. autorů, *Dějiny země Koruny české II*, Praha, 1999, s. 188, 189.

¹⁸⁷ <http://www.obecsvijany.cz/index.php?nid=1299&lid=CZ&oid=128239> – vyhledáno 17. července 2010.

¹⁸⁸ L. Beran – V. Valchářová, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007, s. 182.

¹⁸⁹ Z. Susa, *Velká česká pivní kniha, Sředokluky 2008*, s. 84.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 84.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 84.

11.1 Antonín Kratochvíle (IV.)¹⁹²

Antonín Kratochvíle se narodil roku 1929 do rodiny sládka a majitele svijanského pivovaru.¹⁹³ Jméno získal po svém otci, dědovi i pradědovi. Již z tohoto důvodu se předpokládalo, že půjde ve stopách svých předků.¹⁹⁴ On se však spíše zajímal o strojírenství než o pivovarnictví. Změna nastala po roce 1939, kdy jeho rodina přišla o majetek a jeho otce odvezli do koncentračního tábora za odbojovou činnost.

Rok po ukončení druhé světové války získal výuční list. Sladovníkem se učil v Krušovickém pivovaře, kde po ukončení studií pracoval tři roky. V září roku 1949 se rozhodl studovat Průmyslovou školu pivovarskou, kterou absolvoval úspěšně. Své zkušenosti v pivovarském oboru rozšířil ve Výzkumném ústavu pivovarském a sladařském. Zde byl však jen chvíli a poté nastoupil do pivovaru Staropramen. Odtud pak opět zamířil do Krušovic, kam se vrátil i po příchodu z vojny. Z rozkazu Ministerstva potravinářského průmyslu byl přeložen do Chebských pivovarů, kde byl pod vedením Ing. Rudolfa Tilleho.

V letech 1956-61 se opět začíná věnovat studiu na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze. Zároveň se živí jako technik a později i na krátkou dobu jako sládek v Krušovicích. Po úspěšném absolutoriu nastupuje do pivovaru Budvar, kde zpracoval diplomovou práci a vykonal státní závěrečnou zkoušku. Pohoršení vzbudil tím, že odmítl místo odborného učitele.

V Českých Budějovicích na základě svých poznatků navrhl rekonstrukci pivovaru, která byla započata až v roce 1968 a kterou on sám vedl. V politických prověrkách roku 1970 neuspěl a byl odvolán ze své dosavadní funkce. V pivovaru se ho však vzdát nechtěli a tak mu přidělili zvláštní funkci technika, aby mohl v rekonstrukci pokračovat.

¹⁹² <http://www.pivnidenik.cz/clanek/961-Antonin-Kratochvile-vynikajici-manazer-a-popularizator/index.htm>, vyhledáno 18. března 2011.

¹⁹³ SOkA Liberec, *Fond Obchodní a živnostenská komora v Liberci, Firemní rejstřík osob – Antonín Kratochvíle*, Svijany.

¹⁹⁴ L. Soukupová a F. Frantík, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*, Praha 2004, s. 95.

Roku 1990 se ve zdejší pivovaře stal ředitelem. O dva roky později však odešel, aby zastával post výkonného ředitele Českého svazu pivovarů, kde působil až do svého odchodu do důchodu, který se uskutečnil 31. března 2000. Mezitím se roku 1993 stal soudním znalcem v potravinářském průmyslu pro oblast pivovarství.

Svým odchodem z funkce však nezůstal jen u odpočinku. Rád se i nadále věnuje publikační a vzdělávací činnosti. Je v redakční radě měsíčníku Kvasný průmysl a jako lektor se účastní Pivovarsko-sladařských dní. Sám publikoval několik odborných i populárních článků, které se věnují sladařskému a pivovarnickému průmyslu. Již roku 1983 vyšla jeho kniha „Lahvárenská technika“. Jako spoluautor se podílel na sepsání učebnice „Technologie sladu a piva“. Jeho zatím poslední prací je „Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století“.

Roku 2002 byl zvolen do představenstva firmy DRINKS UNION, a. s., kde působí doposud. Také je čestným členem Českého svazu pivovarů a sladoven.

11.2 Stavební vývoj:

Stavební plány jsou podle slov vedení pivovaru v současné době nedostupné. Musím tedy stavební vývoj alespoň nastínit pomocí obrazového materiálu, který však pochází z doby současné.

Pivovar je doložen již k první polovině 16. století. V této době byl součástí hospodářského stavení. K jeho tehdejší podobě je uváděno vyobrazení, na němž můžeme vidět hospodářský statek s tvrzí a v popředí šlechtické rodové znaky.¹⁹⁵

První stavební změny prodělal svijanský pivovar, když ho vlastnil rod Valdštejnů. Ti zdejší renesanční tvrz přebudovali na barokní zámek. Nová fasáda kompletně zakryla renesanční sgrafitovou rustiku.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Příloha č. 28.

¹⁹⁶ R. Anděl a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách a na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984, s. 453.

S příchodem Rohanů jsou zámek s pivovarem, který je i nadále součástí hospodářského dvora, připojeny k Sychrovu. Svijanský pivovar měl svou vlastní sladovnu.¹⁹⁷ Na nedatovaném situačním plánu vidíme umístění vodovodního zařízení, které sloužilo pivovaru.¹⁹⁸ Roku 1912 si pivovar kupuje rodina Antonína Kratochvíle. Od tohoto roku pivovar prochází značnou modernizací a výměnou strojního zařízení (přestává být využíváno ručního pohonu, začínají se používat stroje poháněné párou).¹⁹⁹ Druhým majitelem z rodiny Kratochvílů, rovněž se jménem Antonín, je pivovar elektrifikován (cca po r. 1924).²⁰⁰

Zajímavou ukázkou je fotografie Jana Zmidlocha vyhotovená roku 1986, na níž vidíme budovu varny.²⁰¹

K novým stavebním inovacím došlo až ve 21. století, kdy v pivovaru byly vybudovány nové ležácké sklepy (dovezené z Německa), spilky a také nová expediční hala. Pro výrobu pivovar používá vlastní vodu, která odpovídá kojeneckým požadavkům. Využívá také pět na sobě nezávislých sladoven. Chmel je přivážen ze Žatecka a od roku 2009 mají Svijany vlastní cca 55 ha velkou chmelnici. Pro sušení chmele mají také dvě sušičky, starou neautomatizovanou a novou moderní automatizovanou. Používají obě naráz, aby byl chmel co nejdříve usušený.

¹⁹⁷ L. Soukupová a F. Frantík, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*, Praha 2004, s. 94.

¹⁹⁸ Příloha č. 29.

¹⁹⁹ Příloha č. 30.

²⁰⁰ L. Soukupová a F. Frantík, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*, Praha 2004, s. 95.

²⁰¹ Příloha č. 31.

12. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem si kladla za cíl sledovat stavební a účelové proměny čtyř vybraných pivovarů, které se nachází na území Libereckého kraje. Snažila jsem se popsat jejich vznik, vývoj a ve dvou případech i zánik. Hlavní sledované období se týká 19. a 20. století.

Ze zjištěných materiálů je zřejmé, že pivovarnický průmysl ovlivňoval hospodářskou i sociální podobu kraje. Pivovarství je odvětvím obchodu a výroby s dlouholetou tradicí a neodlučitelně patří do české kultury. Domy i celé krajiny byly ve sledovaném období ovlivněny způsobem výstavby pivovarů i sladoven.

Na přelomu 19. a 20. století, v období průmyslových přestaveb, rekonstrukcí či přímo nových výstaveb, záviselo na tehdejších poznatcích v odvětví stavebnictví a architektury. Tendencím doby odpovídalo umístění výrobních podniků do středu obcí a měst. Budovy pivovaru ve Frýdlantu stojí již od svého postavení v podzámčí v těsné blízkosti řeky Smědé, stejně jako pivovar Svijany leží přímo pod zámkem, kdežto „nový“ pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou se nachází na tehdejším okraji samotného městečka. Pivovar Malý Rohozec byl přebudován ze zámku, který byl v této obci vystavěn roku 1640.

Úspěch podniku doprovázel vznik nových budov potřebných ke zvýšení kvantity, ale také kvality, vyráběného piva. Pivovarské komplexy se rozrůstaly s potřebou větší produkce. Jen pivovar v Hodkovicích n. M. byl vystavěn jako moderní pivovar a za dobu jeho fungování nevznikla potřeba rekonstrukce. Pivovary neměly tu možnost rozšiřovat svou produkci, jako tomu bylo například u textilních továren. Samy totiž vyráběly jen jeden druh výrobku, který mohly obměnit pouze o složení surovin. Lahve byly vyráběny ve sklárnách a etikety (pivety) se tiskly také mimo budovy samotného pivovaru.

Již po roce 1945 docházelo ke střetům o vlastnictví podniku. Většina zakládajících majitelů měla německou státní příslušnost a v těchto případech byly jejich firmy zabírány státem. Nejradikálnější změny však nastaly po tzv. Vítězném únoru, kdy došlo ke znárodňování státních i soukromých podniků. Velká část výrobně-technických staveb změnila svůj účel existence. Např. budovy pivovaru v Hodkovicích n. M., který svou pivovarskou

činnost ukončil již k roku 1926, byly od padesátých let používány pro administrativu Jednotného zemědělského družstva. Oproti tomu pivovar ve Frýdlantu sloužil jako sklad ovoce a zeleniny. V jedné jeho části se také zpracovávaly výrobky z mléka. Pivovary ve Svijanech a v Malém Rohozci patřily pod pivovarské národní podniky a mohly tedy i nadále pokračovat ve svém dosavadním provozu, zřejmě z toho důvodu fungují i v současnosti. Naštěstí nedocházelo k razantním úpravám budov, jejich fasáda a celková architektura nebyla tedy nijak vážně porušena, jako tomu bylo v jiných případech průmyslových podniků.

Typy těchto staveb neodmyslitelně patří k celkovému kulturnímu dědictví českých zemí a zájem o samotné budovy se v poslední době neustále zvyšuje. Je správné, že se pozornost obrací i k již nefungujícím prostorám, jako tomu je u frýdlantského pivovaru. Ve chvíli, kdy jsem svou práci začínala psát, jsem však netušila, že se budu moci opírat jen o malou část archivních pramenů. V minulosti patrně pivovary nehrály tak významnou roli, jakou měly jiné průmyslové podniky.

13. Seznam použitých zkratek

a.s. – akciová společnost

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

čp. – číslo popisné

dr. – doktor

i. B. – in Böhmen

ing. – inženýr

inv. č. – inventární číslo

k. – karton

KVK – Krajská vědecká knihovna

MÚ – městský úřad

např. - například

n. M. – nad Mohelkou

n.p. – národní podnik

OÚ – okresní úřad

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

s. – strana

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

s.r.o. – společnost s ručením omezeným

tzn. – to znamená

tzv. – tak zvaně

VS – velkostatek

ZVU – Závody Vítězného února

14. Seznam použité literatury, pramenů a internetových zdrojů

Literatura

Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – Severní Čechy*, Praha 1984.

Rudolf ANDĚL – Roman KARPAŠ a kol., *Frydlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002.

Miroslav ANGER - Pavel JÁKL, *Naše pivovary na dobových pohlednicích*, Jilemnice 2004.

Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura*. Praha 2007.

Pavel BĚLINA a kol. autorů, *Dějiny zemí Koruny české II*, Praha, 1999.

Petr ČORNEJ a kol. autorů, *Dějiny zemí Koruny české I*, Praha 1999.

Karel HAVLÍK, *Hodkovice nad Mohelkou: Minulost a památky*, Hodkovice nad Mohelkou 1965.

Julius HELBIG, *Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland i. B.*, Friedland 1893-1894.

Jaroslav HEROUT, *Jak poznávat kulturní památky*, Praha 1986.

Hana HLUŠIČKOVÁ, *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl II*, Praha 2002.

Ladislav CHLÁDEK, *Pivovarnictví*, Praha 2007.

Šárka JIROUŠKOVÁ, *Stavební uspořádání pivovarů*, In: *Stavební kniha 2007*, Brno 2007.

Šárka JIROUŠKOVÁ, *Pivovary a sladovny v historii výroby piva*, In: *Stavební kniha 2007*, Brno 2007.

Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic – cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.

Antonín KRATOCHVÍLE, *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*, Praha 2005.

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Jan PROKEŠ, *V zákulisí pivovaru aneb Svijany na jevišti dějin*, Věčko, roč. 8, č. 1, 2009.

Anton Franz RESSEL, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. II. Band*, Reichenberg 1903-1905.

Radomíra SEDLÁKOVÁ, *Stavební slohy v Česku*, Havlíčkův Brod 2004

Ladislava SOUKUPOVÁ - František FRANTÍK, *Pivo – slad – chmel od A do Z – Osobnosti*, Praha 2004.

Zdeněk SUSA, Velká česká pivní kniha, Sředokluky 2008.

Tomáš ŠENBERGER, *Architektura industriálních staveb*, In: Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, I.díl.

Hana VEČERKOVÁ – Jan KISS, *Abeceda piva*, Praha 2007.

Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby klasicismu*, In: Dějiny českého výtvarného umění 1780 – 1890 III./1.

Jindřich VYBÍRAL, *Inženýrská architektura a užitkové stavby*, In: Dějiny českého výtvarného umění 1890 – 1938, IV./1.

Václav ZAJÍČEK, *O pivovaru v Hodkovicích*, In: Od Ještěda k Troskám roč. 7, 2004.

Z kronik našich obcí, In: Od Ještěda k Troskám roč. 10, Pivovar s historickou tradicí, 2003.

Prameny

Kronika Hodkovice nad Mohelkou 1895 – 1931, SOkA Liberec.

Pamětní kniha obce Svijany (Jan Prousek), SOkA Liberec.

Fond Archiv obce Malý Rohozec, stavební záležitosti (pivovar), 1921-26, SOkA Semily.

Fond Obchodní a živnostenská komora v Liberci, Firemní rejstřík osob – Antonín Kratochvíle, SOkA Liberec.

Fond OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, SOkA Liberec.

Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949, SOA Zámrska.

Fond Velkostatek Frýdlant, SOA Litoměřice - Děčín-Podmokly.

Fond Velkostatek Svijany, SOA Litoměřice – Děčín-Podmokly.

Sbírka pohlednic, Severočeské muzeum v Liberci.

Sbírka pohlednic, Severočeské muzeum ve Frýdlantu.

Internetové zdroje

<http://kronika.obecsvijany.cz/>

http://heraldica.cz/ghmags/2010/ghmag_2010_1-2_article-6.pdf

<http://www.pivorohozec.cz/historie.html>

<http://www.obecsvijany.cz/index.php?nid=1299&lid=CZ&oid=128239>

<http://www.pivnidenik.cz/clanek/961-Antonin-Kratochvile-vynikajici-manazer-a-popularizator/index.html>

http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledF/PFrydland_01.jpg

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.100127600019663.57.100000672690162>

http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_01.jpg

http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_03.jpg

<http://www.krcmapohoda.ic.cz/images/svijany3.jpg>

http://www.fabriky.cz/2008_pivovar_svijany/index.htm

<http://www.pivorohozec.cz/prohlidka8.html>

http://www.pivety.com/1948/Foto/FotoM/FMalyRohozec_02.jpg

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.464440855803.251260.44866215803#!/photo.php?fbid=464441510803&set=a.464440855803.251260.44866215803&type=1&theater>

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.10150216500925804.345201.44866215803#!/photo.php?fbid=10150216501270804&set=a.10150216500925804.345201.44866215803&type=1&theater>

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.462881930803.250045.44866215803#!/photo.php?fbid=462882080803&set=a.462881930803.250045.44866215803&type=1&theater>

15. Seznam příloh

Pivovar ve Frýdlantu

1. Barevná litografie (1914), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 1476/8.
2. Pivovar v podzámčí (do r. 1918), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 1484/20.
3. Pohled na budovy pivovaru - sladovna, hvozď (cca 1914),
http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledF/PFrydland_01.jpg, vyhledáno 10. dubna 2011.
4. Situační plán (nedat.), Muzeum Frýdlant, bez inv. č.
5. Budovy pivovaru (1898), SOkA Liberec, OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, inv. č. 153, k. 20.
6. Plány tzv. chladného hospodářství (1898), SOkA Liberec, OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, inv. č. 153, k. 20.
7. Hlavička dopisního papíru fmy Miller und Hetzel (1911), SOkA Děčín-Podmokly, VS Frýdlant, inv. č. 4333, k. 1097.
8. Plán přestavby sladovny (1917), Městský úřad Frýdlant.

Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou

9. Pohled na nový pivovar a zeď starého pivovaru (stav kolem r. 1915),
<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.100127600019663.57.100000672690162>, vyhledáno 13. března 2011.
10. Pivovar Wilhelma Swobody (1904),
http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_01.jpg,
vyhledáno 13. března 2011.
11. Nový pivovar (1900),
http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_03.jpg,
vyhledáno 13. března 2011.
12. Technický náčrt – přízemí (1891), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
13. Pohled na západní stranu areálu pivovaru (1891), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
14. Pohled na jižní stranu areálu pivovaru (1891), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.

15. Pohled na východní stranu areálu pivovaru (1891), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
16. Pohled na severní stranu areálu pivovaru (1891), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
17. Projekt adaptace skladu obilí (1959), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
18. Plán rekonstrukce mechanické dílny (1959), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.
19. Studie rekonstrukce bývalé pivovarské budovy (1985), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.

Pivovar v Malém Rohozci

20. Správní budova (cca 30. léta 20. st.), www.pivorohozec.cz, vyhledáno 24. listopadu 2010.
21. Výrobní budovy pivovaru – varna, sladovna (cca 30. léta 20. st.), www.pivorohozec.cz, vyhledáno 24. listopadu 2010.
22. Plán obytného objektu (1921), SOkA Semily, Fond Archiv obce Malý Rohozec, stavební záležitosti (pivovar), 1921-26.
23. Generální projekt (1929), SOA Zámorsk, Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949.
24. Projekt kancelářských prostor (1930), SOA Zámorsk, Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949.
25. Plán strojírný (1936), SOA Zámorsk, Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949.
26. Situační plán velkostatku a pivovaru Malý Rohozec (1944), SOA Zámorsk, Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949.
27. Dobový pohled na správní budovu (před rokem 1918), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 2345/3.

Pivovar ve Svijanech

28. Vyobrazení hospodářských stavení a tvrze, (16. st.), <http://www.krcmapohoda.ic.cz/images/svijany3.jpg>, vyhledáno 13. srpna 2010.
29. Situační plán vodovodního zařízení pro pivovar (nedat.), SOkA Děčín-Podmokly, VS Svijany.
30. Plány na umístění zahřívacího zařízení (1892), SOkA Děčín-Podmokly, VS Svijany.

31. Pivovar (1986), foto Jan Zmidloch,

http://www.fabriky.cz/2008_pivovar_svijany/index.htm, vyhledáno 13. srpna 2010.

Současný stav:

Pivovar ve Frýdlantu

Fotografie 1 - Sladovna (2011), autorka práce.

Fotografie 2 - Humno (2011), autorka práce.

Fotografie 3 - Hvozď se dvěma lísky (2011), autorka práce.

Fotografie 4 - Pohled na budovu hvozdu a komín varny (2011), autorka práce.

Fotografie 5 - Bývalý byt sládky, za ním pomocné budovy (2009), autorka práce.

Fotografie 6 - Varna (2009), autorka práce.

Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou

Fotografie 7 - Objekt pivovaru (2011), autorka práce.

Fotografie 8 - Pohled na severní stranu pivovaru (2011), autorka práce.

Fotografie 9 - Pohled na jižní stranu pivovaru (2011), autorka práce.

Fotografie 10 - Detail balkonu nad vchodem (2011), autorka práce.

Pivovar v Malém Rohozci

Fotografie 11 - Pohled na varnu (současný stav), <http://www.pivorohozec.cz/prohlidka8.html>, vyhledáno 20. listopadu 2010.

Fotografie 12 - Spilka (současný stav), <http://www.pivorohozec.cz/prohlidka8.html>, vyhledáno 20. listopadu 2010.

Fotografie 13 - Letecký pohled na pivovarský areál Malý Rohozec (současný stav), http://www.pivety.com/1948/Foto/FotoM/FMalýRohozec_02.jpg, vyhledáno 20. listopadu 2010.

Pivovar ve Svijanech

Fotografie 14 - Varna (současný stav), vlastní fotografie, 13. března 2010.

Fotografie 15 - Neautomatizovaná sušička chmele (2010), <http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.464440855803.251260.44866215803#!/photo.php?fbid=464441510803&set=a.464440855803.251260.44866215803&type=1&theater>, vyhledáno 12. dubna 2011.

Fotografie 16 - Ležácké sklepy a spilka (2001), <http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.10150216500925804.345201.44866215803#!/photo.php?fbid=10150216501270804&set=a.10150216500925804.345201.44866215803&type=1&theater>, vyhledáno 12. dubna 2011.

Fotografie 17 - Chmelnice (2010),

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.462881930803.250045.44866215803#!/photo.php?fbid=462882080803&set=a.462881930803.250045.44866215803&type=1&theater>,
vyhledáno 12. dubna 2011.

16. Přílohy

Pivovar ve Frýdlantu



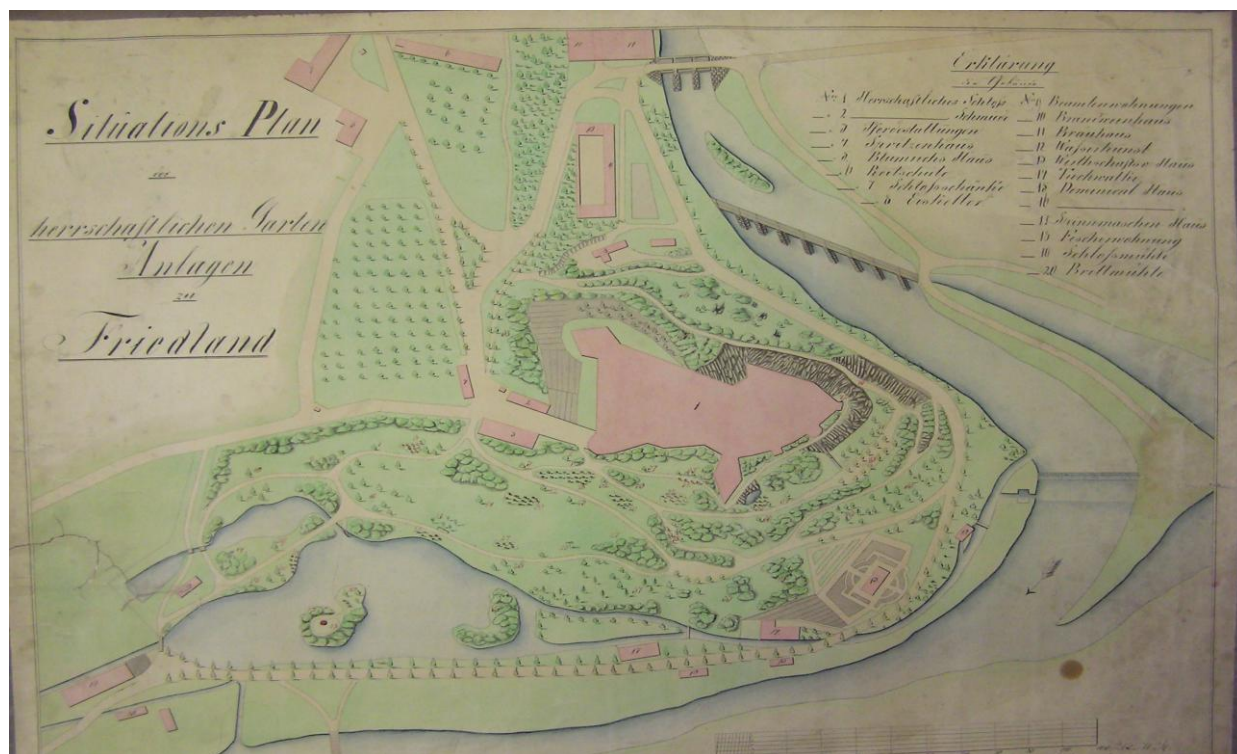
1. Barevná litografie (1914), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 1476/8.



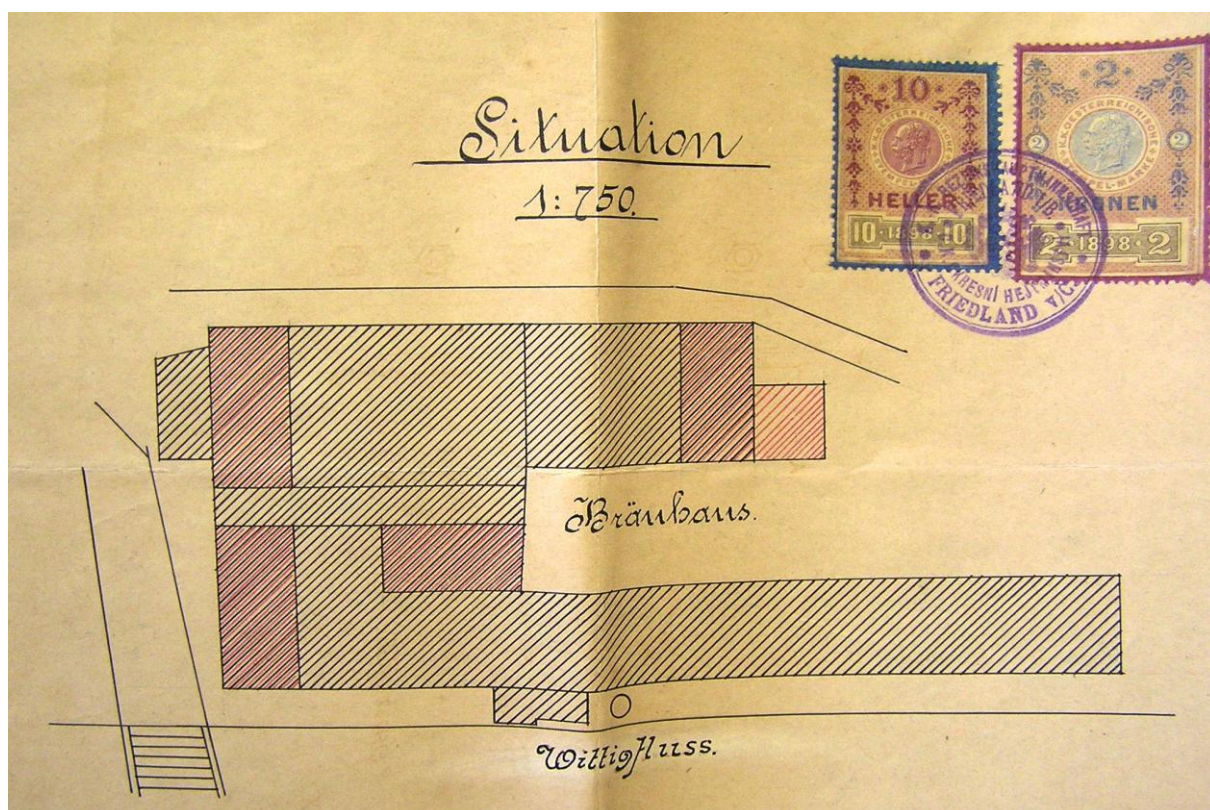
2. Pivovar v podzámčí (do r. 1918), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 1484/20.



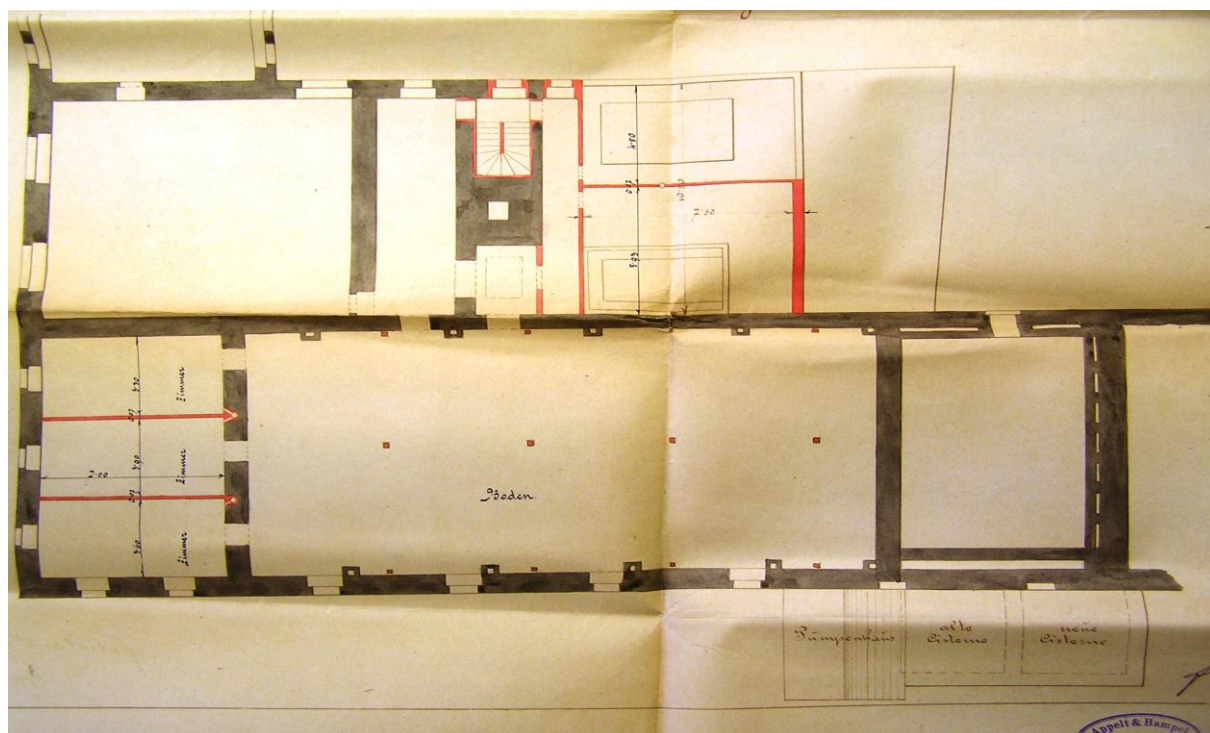
3. Pohled na budovy pivovaru - sladovna, hvozď (cca 1914),
http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledF/PFrydland_01.jpg, vyhledáno 10. dubna 2011.



4. Situační plán (nedat.), Muzeum Frýdlant, bez inv. č.



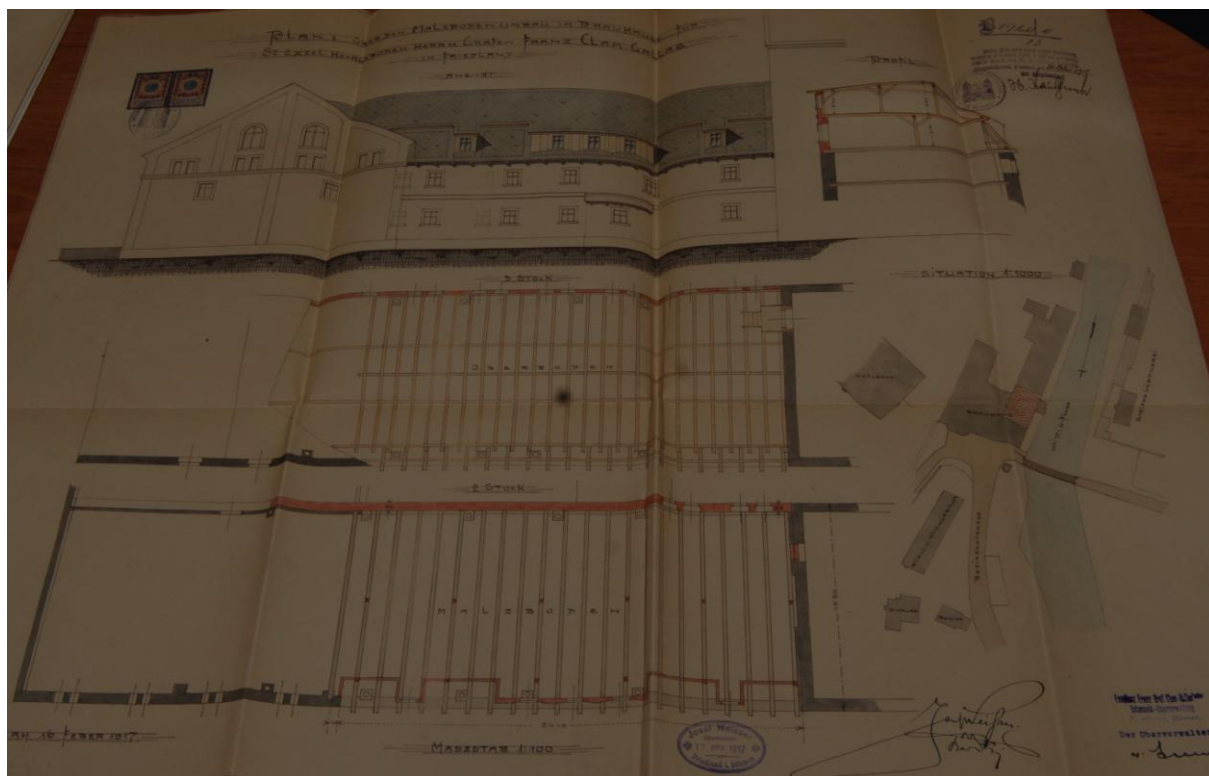
5. Budovy pivovaru (1898), SOkA Liberec, OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, inv. č. 153, k. 20.



6. Plány tzv. chladného hospodářství (1898), SOkA Liberec, OÚ Frýdlant – Živnostenská agenda, inv. č. 153, k. 20.

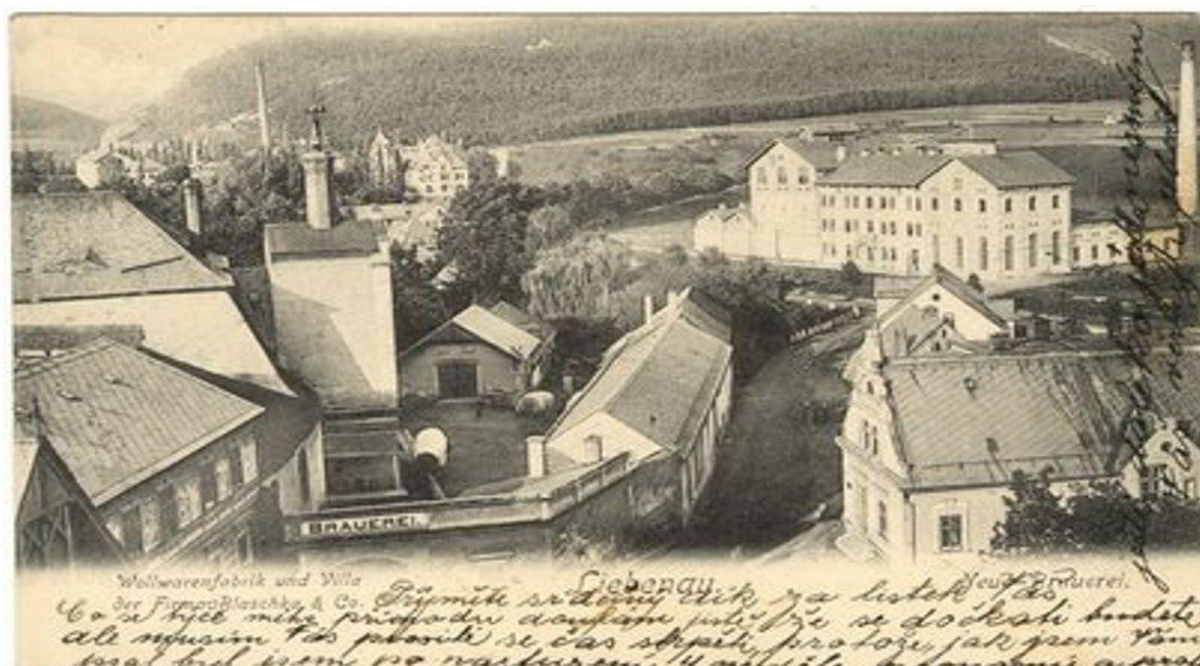


7. Hlavička dopisního papíru fmy Miller und Hetzel (1911), SOkA Děčín-Podmokly, VS Frýdlant, inv. č. 4333, k. 1097.



8. Plán přestavby sladovny (1917), Městský úřad Frýdlant.

Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou



9. Pohled na nový pivovar a zeď starého pivovaru (stav kolem r. 1915),

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.100127600019663.57.100000672690162>, vyhledáno 13. března 2011.



10. Pivovar Wilhelma Swobody (1904),

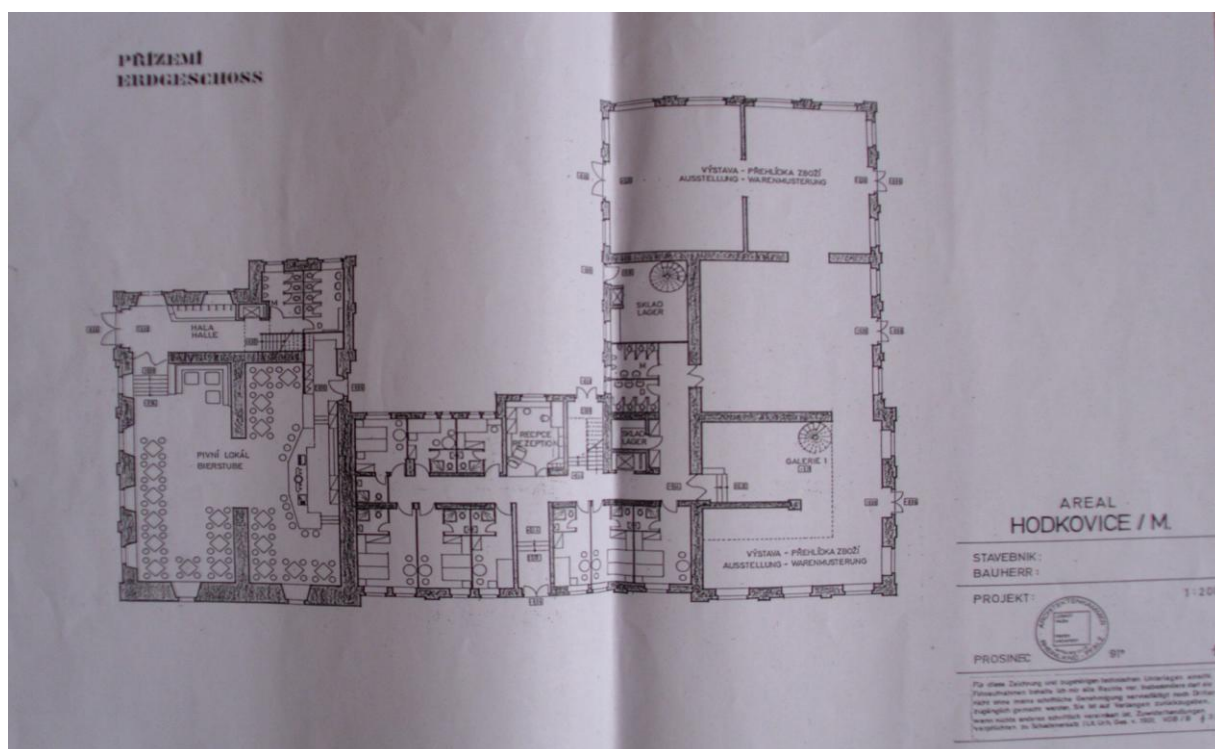
http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_01.jpg, vyhledáno 13. března 2011.



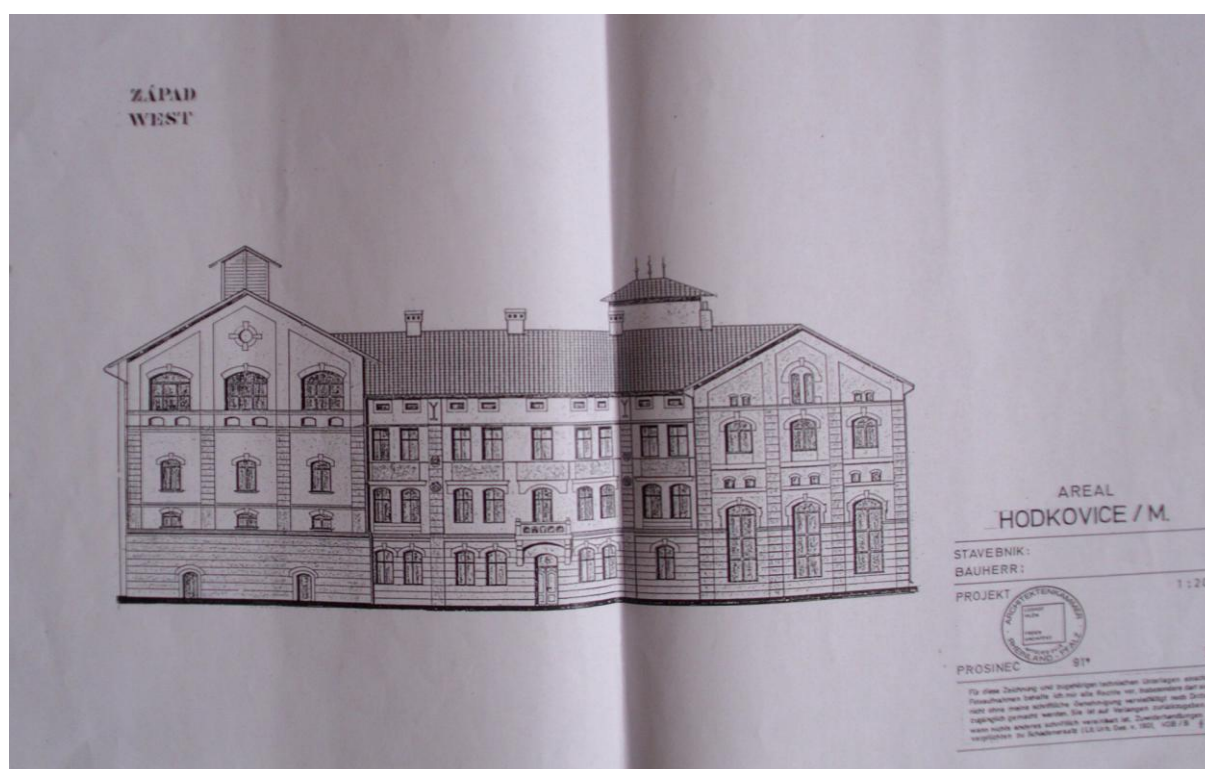
11. Nový pivovar (1900),

http://www.pivety.com/1948/Pohled/PohledH/PHodkovicenMohelkou_03.jpg,

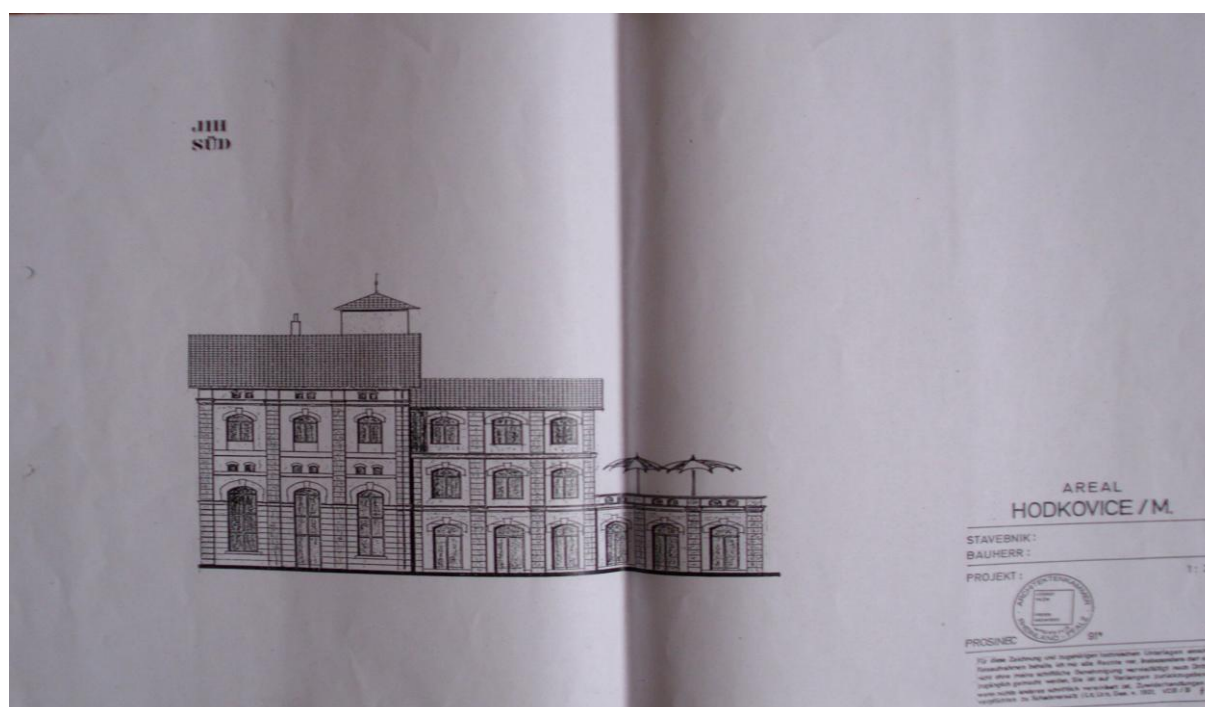
vyhledáno 13. března 2011.



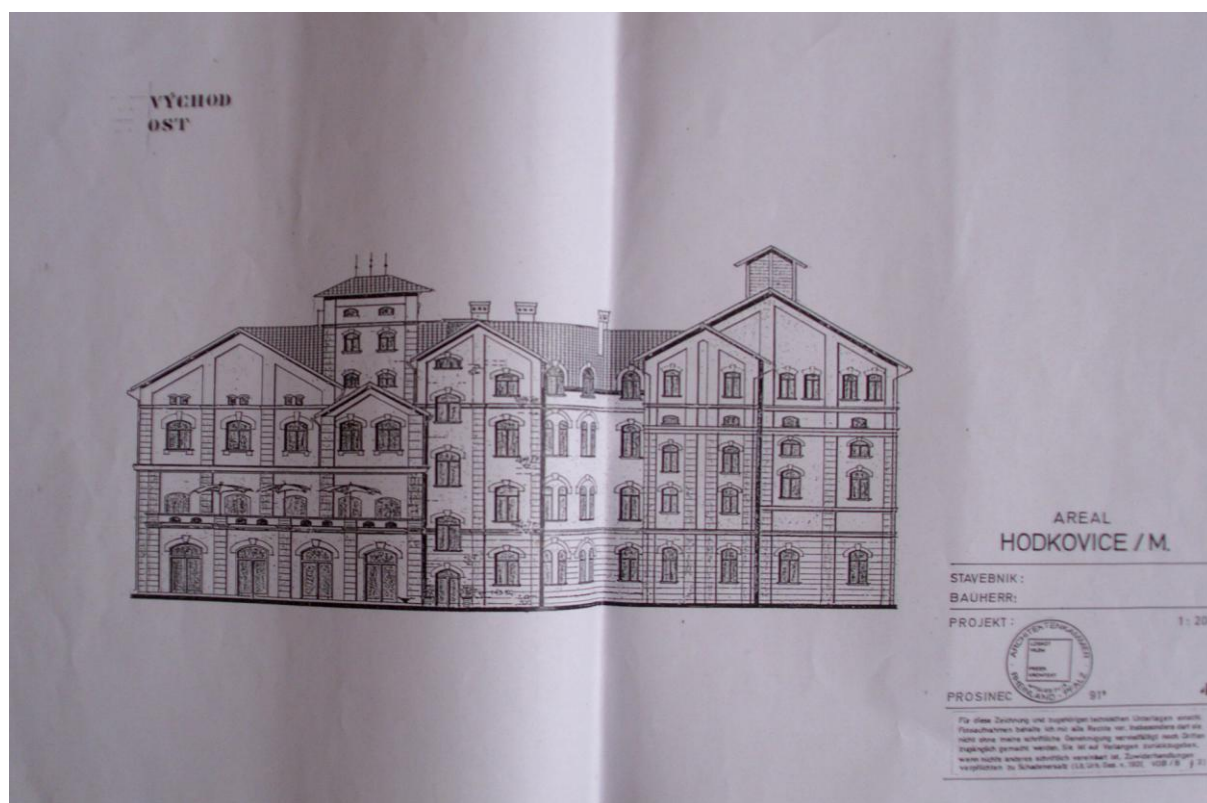
12. Technický náčrtek – přízemí (po r. 1901), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou,
Budova pivovaru čp. 422.



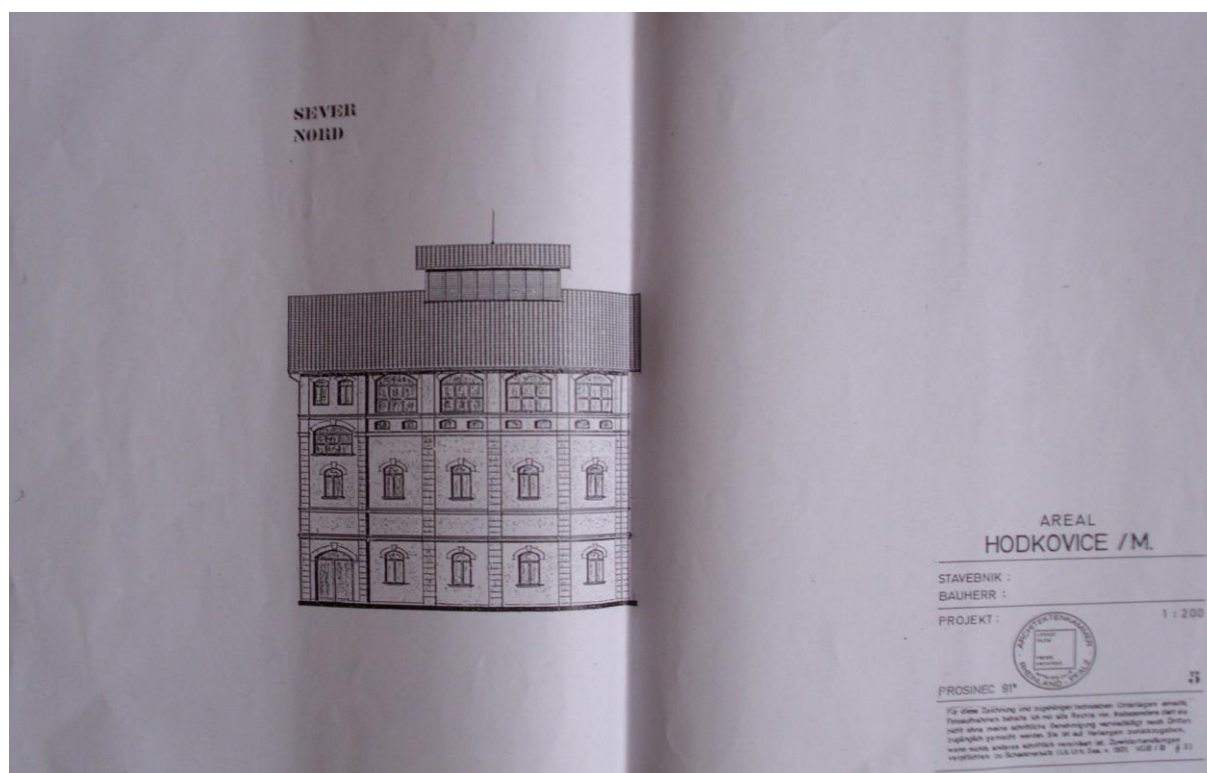
13. Pohled na západní stranu areálu pivovaru (po r. 1901), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



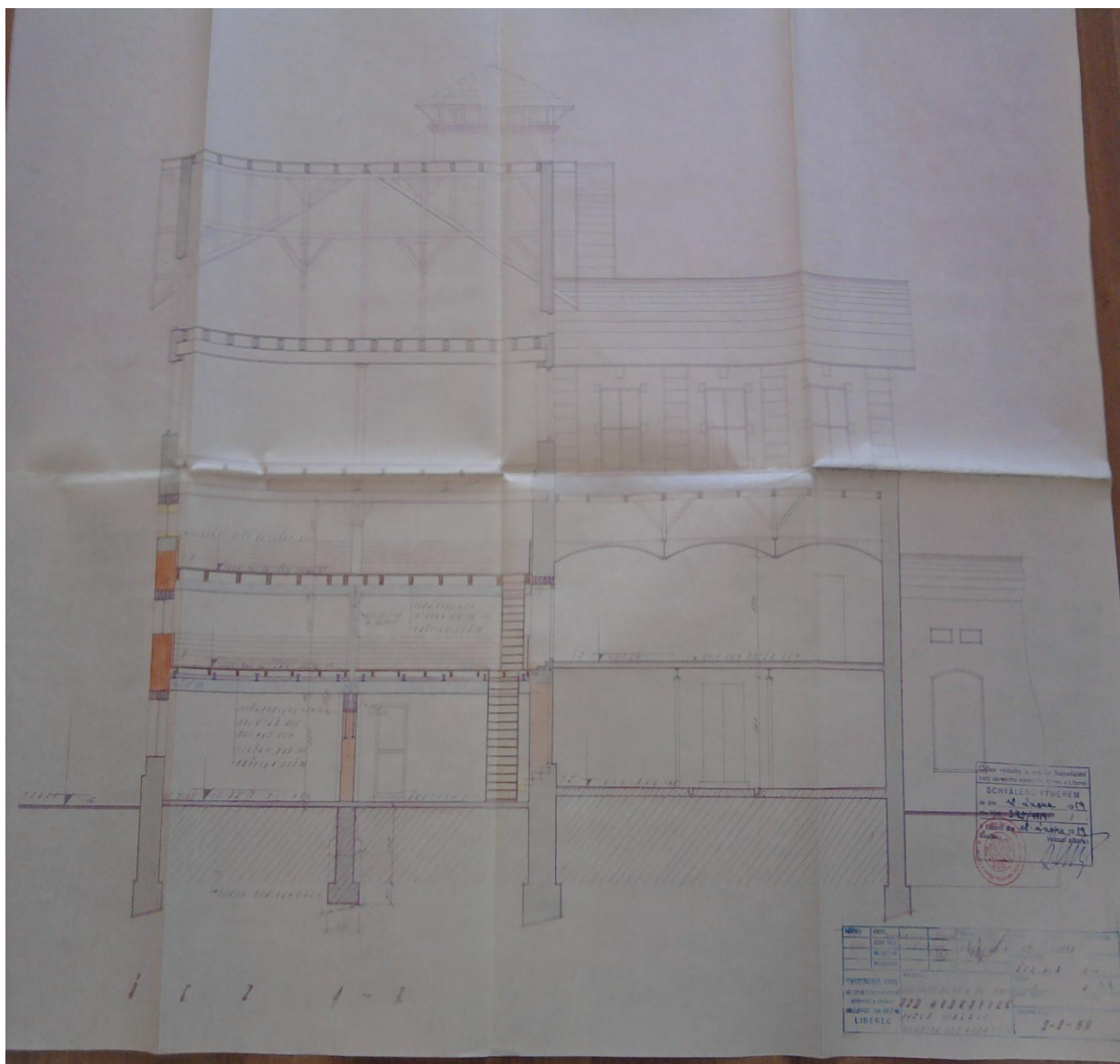
14. Pohled na jižní stranu areálu pivovaru (po r. 1901), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



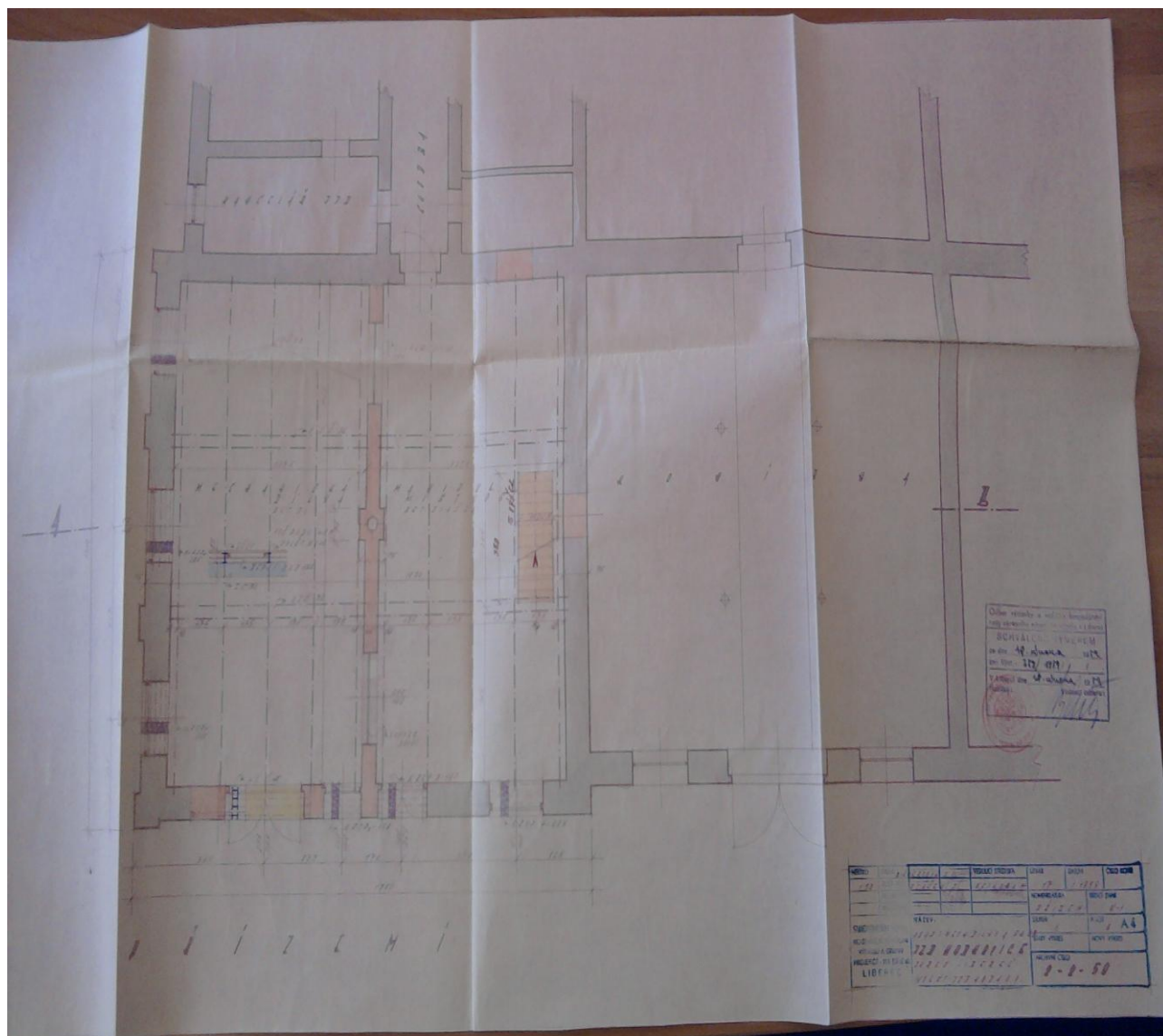
15. Pohled na východní stranu areálu pivovaru (po r. 1901), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



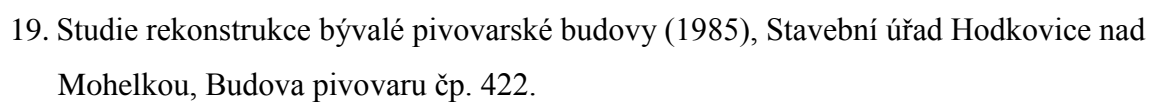
16. Pohled na severní stranu areálu pivovaru (po r. 1901), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



17. Projekt adaptace skladu obilí (1959), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



18. Plán rekonstrukce mechanické dílny (1959), Stavební úřad Hodkovice nad Mohelkou, Budova pivovaru čp. 422.



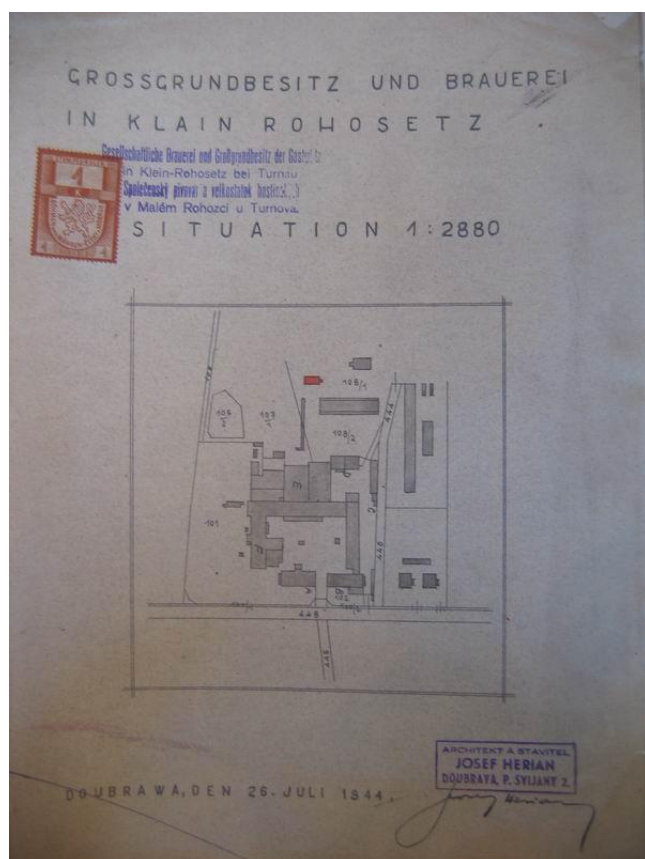
Pivovar v Malém Rohozci



20. Správní budova (cca 30. léta 20. st.), www.pivorohozec.cz, vyhledáno 24. listopadu 2010.



21. Výrobní budovy pivovaru – varna, sladovna (cca 30. léta 20. st.),
www.pivorohozec.cz, vyhledáno 24. listopadu 2010.



26. Situační plán velkostatku a pivovaru Malý Rohozec (1944), SOA Zámorsk, Fond Společenský pivovar a velkostatek hostinských, a. s. Malý Rohozec 1910-1949.



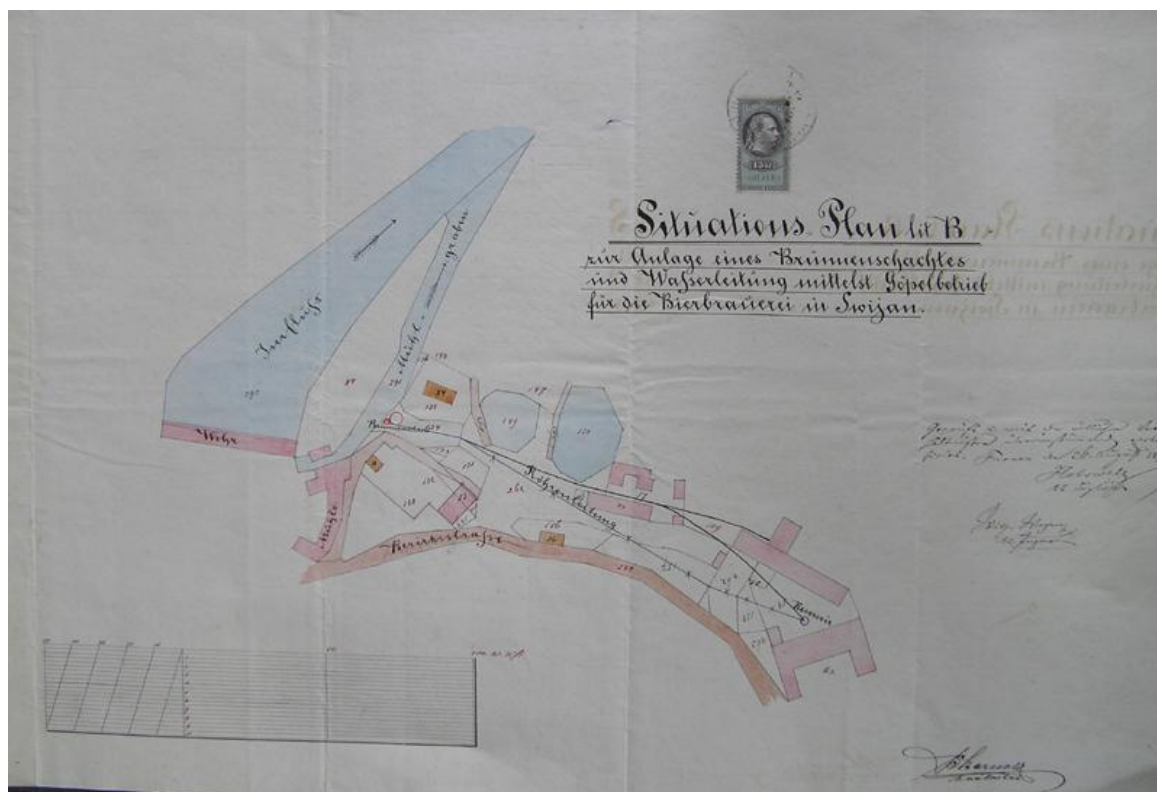
27. Dobový pohled na správní budovu (před rokem 1918), Severočeské muzeum v Liberci, sbírka pohlednic inv. č. 2345/3.

Pivovar ve Svijanech

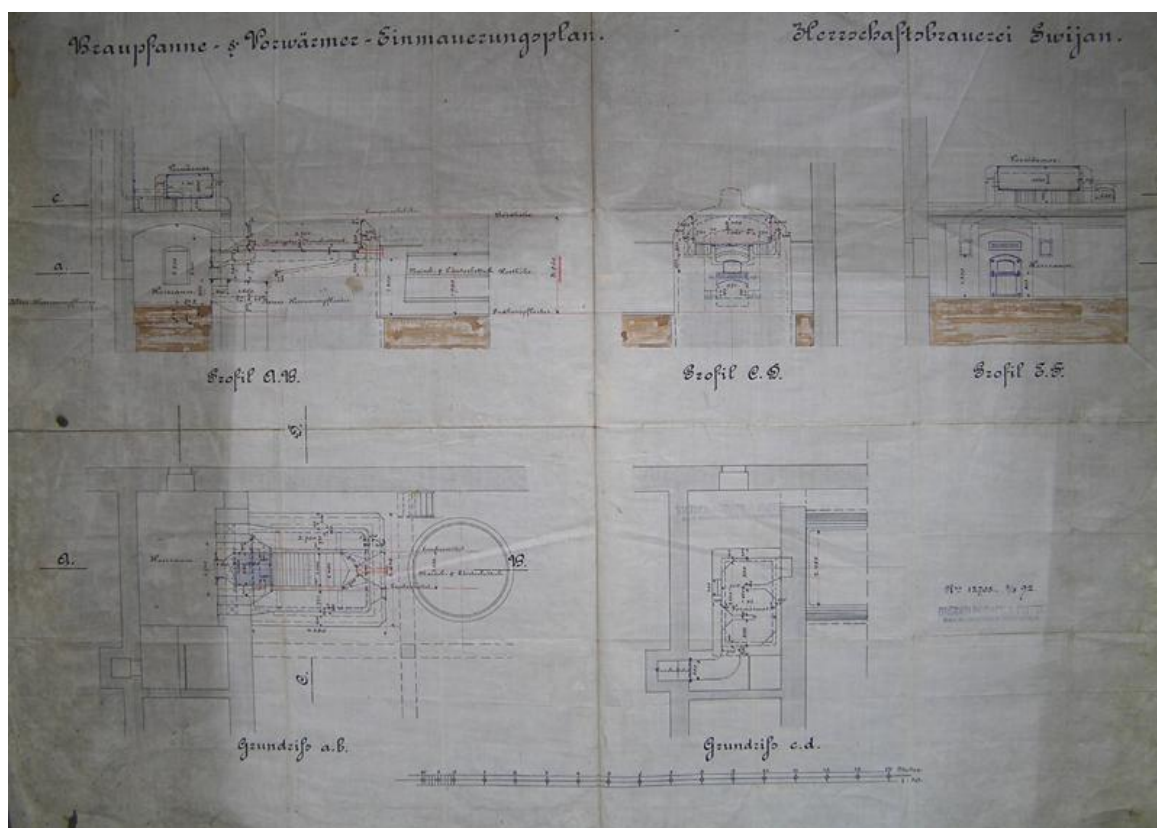


28. Vyobrazení hospodářských stavení a tvrze, (16. st.),

<http://www.kremapohoda.ic.cz/images/svijany3.jpg>, vyhledáno 13. srpna 2010.



29. Situační plán vodovodního zařízení pro pivovar (nedat.), SOkA Děčín-Podmokly, VS Svijany.



30. Plány na umístění zahřívacího zařízení (1892), SOkA Děčín-Podmokly, VS Svijany.



31. Pivovar (1986), foto Jan Zmidloch,

http://www.fabriky.cz/2008_pivovar_svijany/index.htm, vyhledáno 13. srpna 2010.

Současný stav:

Pivovar ve Frýdlantu



Fotografie 1 – Sladovna (2011), autorka práce.



Fotografie 2 – Humno (2011), autorka práce.



Fotografie 3 – Hvozd se dvěma lísky (2011), autorka práce.



Fotografie 4 – Pohled na budovu hvozdu a komín varny (2011), autorka práce.



Fotografie 5 – Bývalý byt sládka, za ním pomocné budovy (2009), autorka práce.



Fotografie 6 – Varna (2009), autorka práce.

Pivovar v Hodkovicích nad Mohelkou



Fotografie 7 – Objekt pivovaru (2011), autorka práce.



Fotografie 8 – Pohled na severní stranu pivovaru (2011), autorka práce.



Fotografie 9 – Pohled na jižní stranu pivovaru (2011), autorka práce.



Fotografie 10 – Detail balkonku nad vchodem (2011), autorka práce.

Pivovar v Malém Rohozci



Fotografie 11 - Pohled na varnu (současný stav), <http://www.pivorohozec.cz/prohlidka8.html>, vyhledáno 20. listopadu 2010.



Fotografie 12 - Spilka (současný stav), <http://www.pivorohozec.cz/prohlidka8.html>,
vyhledáno 20. listopadu 2010.



Fotografie 13 - Letecký pohled na pivovarský areál Malý Rohozec (současný stav),
http://www.pivety.com/1948/Foto/FotoM/FMalyRohozec_02.jpg, vyhledáno 20. listopadu
2010.

Pivovar ve Svijanech



Fotografie 14 - Varna (současný stav), vlastní fotografie, 13. března 2010.



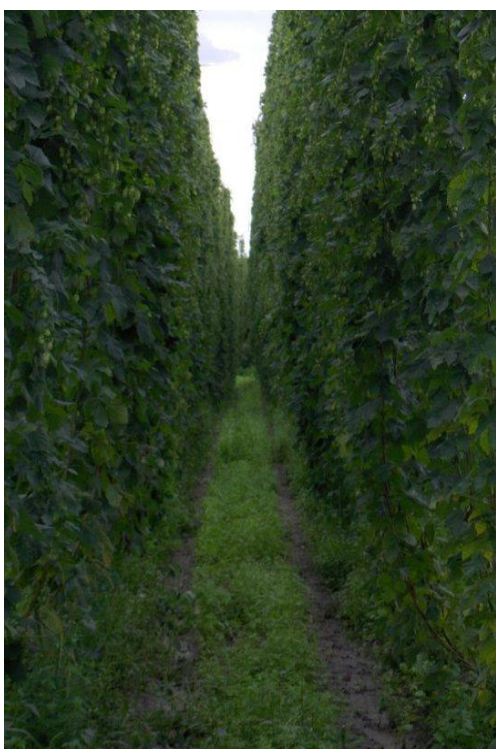
Fotografie 15 - Neautomatizovaná sušička chmele (2010),

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.464440855803.251260.44866215803#!/photo.php?fbid=464441510803&set=a.464440855803.251260.44866215803&type=1&theater>,
vyhledáno 12. dubna 2011.



Fotografie 16 - Ležácké sklepy a spilka (2001),

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.10150216500925804.345201.44866215803#!/photo.php?fbid=10150216501270804&set=a.10150216500925804.345201.44866215803&type=1&theater>, vyhledáno 12. dubna 2011.



Fotografie 17 - Chmelnice (2010),

<http://www.facebook.com/media/set/fbx/?set=a.462881930803.250045.44866215803#!/photo.php?fbid=462882080803&set=a.462881930803.250045.44866215803&type=1&theater>, vyhledáno 12. dubna 2011.